

Lunds universitet

Historiska institutionen

HISK37

Seminarieledare: Hanne Sanders

Handledare: Evelina Kallträsk

31 maj, 2023, kl.10:15-12:00, LUX B429

Barnen i TV-rutan

En kvalitativ undersökning om föreställningar om barn och barndom i SVT:s
julkalendrar åren 1969, 1972, 1986 & 1994.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
1.2 Frågeställning	2
1.3 Källmaterial	2
1.3.1 Avgränsningar	3
1.4 Metod	4
1.5 Teori	5
1.6 Forskningsläge	7
1.6.1 Barnprogram	8
1.6.2 Barndomshistoria	11
1.6.3 Samtidshistoria.....	14
2. Historisk bakgrund	17
3. Resultat & analys	18
3.1 Herkules Jonssons storverk (1969)	18
3.2 Barnen i Höjden (1972).....	22
3.3 Julpussar och stjärnmällar (1986).....	29
3.4 Håll huvet kallt (1994)	34
4. Diskussion & slutsatser	39
4.1 Sista ord.....	42
5. Käll- & litteraturförteckning	44
5.1 Källor.....	44
5.1.1 TV-julkalendrar.....	44
5.1.2. Tidningsartiklar	44
5.2 Litteratur	44
5.2.1 Tryckt litteratur	44
5.2.2 Internetmaterial	45

1. Inledning

Julkalendern har ju utvecklats och har speglat sin samtid. De första var ganska traditionella och sen finns det en period av ett ganska vilt experimenterande på 1970-talet som jag då råkar minnas för att jag var barn då.¹

Citatet ovan yttras av Göran Everdahl, kulturjournalist och filmkritiker, i ett avsnitt av tv-dokumentärserien *Svenska tv-historier* (2016) om SVT:s julkalendrar. Han poängterar att julkalendern, under sin numera 60-åriga historia, reflekterat sin samtid. Julkalendern är, med andra ord, en produkt av sin tid och ett källmaterial som är högst användbart i en historisk undersökning. Detta gäller inte minst studier om utvecklingen av föreställningar om barn och barndom över tid, då barnen bör ses som programmets primära målgrupp och har porträtterats på olika sätt i julkalendrarna genom åren.

I denna uppsats kommer utvecklingen av de föreställningar om barn och barndom som reflekteras i porträtteringar av barn i SVT:s julkalendrar under fyra decennier att undersökas. Eftersom julkalendern är en mer än 60-årig tv-tradition och ett av de mest sedda programmen år efter år, är det ett källmaterial som bör undersökas närmare. Dock är det ett underanvänt material som endast sparsamt finns representerat inom forskningen, ännu mindre inom den historievetenskapliga. Källmaterialet är stort vilket ger goda möjligheter till att se den historiska utvecklingen i hur barn framställts i programmet över tid. Tommy Gustafsson, professor i filmvetenskap vid Linnéuniversitetet, poängterar att de rörliga bilderna till stor del ignoreras inom den historievetenskapliga forskningen. Konsekvensen har därav blivit att populär- och masskulturen saknas inom redan nämnda forskningsfält.² Vidare är rörligt material riktat till barn tacksamt att använda vilket Ingegerd Rydin, professor emerita i medie- och kommunikationsvetenskap vid Högskolan i Halmstad, belyser. Hon understryker att det i barnkulturella verk är enklare att uppfatta föreställningar, då budskapen ofta är mycket explicita. Rydin påpekar även att det enkelt går att utläsa vilket tilltal som finns i barnprogrammet och hur det i sin tur kan visa på vilken status barn haft i olika tidsperioder.³ Genom de barninriktade programmen är det möjligt att utläsa dåtidens syn på barn och barndom, vilket denna uppsats kommer att göra.

¹ *Svenska tv-historier: Julkalendrar*, Sveriges Television, 2016, 05:43-05:57.

² Gustafsson, Tommy, "Filmen som historisk källa", *Historisk tidskrift* 2006:3, s.471.

³ Rydin, Ingegerd, *Barnens röster: program för barn i Sveriges radio och television 1925–1999*, Stockholm: Stift. Etermedierna i Sverige, 2000, s.17–18.

1.1 Syfte

Syftet med studien är att undersöka hur barn, historiskt sett, har porträtterats inom tv i fyra av SVT:s julkalendrar. Detta för att utröna vilken utveckling av synen på barn och barndom i Sverige under perioden 1969–1994 som de reflekterar. Eftersom det årligen återkommande programmet skapades för att tilltala den breda allmänheten ger en undersökning av julkalendrarnas porträttering av barn möjlighet att utröna hur allmänt förankrade föreställningar om barn och barndom förändrats över tid i Sverige. Genom att fokusera på ett källmaterial som sällan utnyttjats inom historievetenskapen kan undersökningen, förutom att bidra till forskningen kring den undersökta tidens barnprogram, även bidra både till den barndomshistoriska forskningen för att nyansera den bild som givits av utvecklingen av synen på barn och barndomen. Därtill kan den dessutom ge ett nytt perspektiv på tidsperioden, vars historieskrivning hittills huvudsakligen präglats av berättelser om tidens ekonomiska kriser, vänsterrörelser, nyliberalism, kritiken av välfärdsstaten samt individualisering.

1.2 Frågeställning

Huvudfrågeställning:

- Vilken utveckling av synen på barn och barndom reflekteras i porträtteringarna av barn i SVT:s julkalendrar från åren 1969, 1972, 1986 och 1994?

Underfrågor:

- Hur förhåller sig utvecklingen, av synen på barn och barndom, till den utveckling av synen på barn och barndomen samt den bild av samtiden som tidigare historieforskning skildrat?
- Hur porträtteras barn i julkalendrarna i relation till karaktärsdrag samt barnets ställning och relation till familjen och vuxenvärlden?
- Hur kan utvecklingen av julkalendrarnas porträtteringar av barn beskrivas i relation till förändring och kontinuitet och vad kan sägas karaktärisera denna utveckling?

1.3 Källmaterial

Källmaterialet är fyra av SVT:s julkalendrar: *Herkules Jonssons storverk* (1969), *Barnen i Höjden* (1972), *Julpussar och stjärnsmällar* (1986) och *Håll huvet kallt* (1994). De två förstnämnda består av 25 avsnitt vardera medan de andra två innehåller 24. Avsnittens längd varierar mellan 10–25 minuter.

Julkalendrarna i denna uppsats kommer att hanteras som kvarlevor som bär spår av sin tids föreställningar om barn och barndom, men i relation till detta är det ur ett källkritiskt perspektiv intressant att presentera vem som är avsändare samt mottagare. Julkalendrarna har alltid producerats av Sveriges television som står för public service-utbudet i Sverige. De har i uppgift att skapa innehåll riktat till den breda allmänheten och mer specifikt i julkalendrarnas fall; till barnfamiljer.⁴ Av den anledningen går det att argumentera för att SVT genom historien förmedlat innehåll som går i linje med brett förankrade föreställningar i samhället. Dock är det inte otänkbart att program även kan strida mot rådande föreställningar.

Erik Hedling, professor emeritus i filmvetenskap vid Lunds universitet, och Lars Gustaf Andersson, professor i filmvetenskap vid samma universitet, poängterar i *Filmanalys - en introduktion* (1999) vikten i att bekanta sig med filmen som ska analyseras och det genom att sätta sig in i den historiska kontexten och vilket mottagande filmen fick.⁵ För att ta del av hur julkalendrarna togs emot kommer samtida omnämningen av de utvalda julkalendrarna i pressen att undersökas. Detta för att förankra julkalendrarna i sin samtida kontext samt undersöka om de uppskattades eller kritiserades och på vilka grunder. Genom att få en bild av hur porträtteringarna av barn togs emot är det möjligt att åstadkomma en mer fördjupad och nyanserad bild av tidens föreställningar av barn och deras barndom.

1.3.1 Avgränsningar

Denna studie fokuserar på perioden 1960-talet till 1990-talet, närmare bestämt åren 1969–1994. Det är en extra intressant period då televisionen fick sitt inträde i Sverige i mitten av 1950-talet och blev under det kommande decenniet alltmer vanligt förekommande i de svenska hemmen för att på 1970-talet vara en högst väsentlig del av folks liv.⁶ Framåt 1990-talet började andra medier som exempelvis internet och tv- och datorspel att konkurrera om befolkningens, främst barnens, uppmärksamhet. Mest omvälvande under tiden var att tv-monopolet försvann då fler kanaler startade sina sändningar och SVT, som sände

⁴ Nationalencyklopedin, *Public service*. <http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/public-service> (hämtad: 2023-04-17).

⁵ Andersson, Lars Gustaf & Hedling, Erik, *Filmanalys - en introduktion*, Lund: Studentlitteratur AB, 1999, s.8.

⁶ Nationalencyklopedin, *television*. <http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/television> (hämtad 2023-04-26).

julkalendrarna, fick konkurrens. Det är därav en brytningspunkt i tv-mediets historia i Sverige och får av den anledningen bli slutpunkten för denna studie. Därtill ligger det även en bit ifrån nutid vilket kan förenkla en historisk analys.

Genom fokuset på barn är det möjligt att närma sig televisionens tidiga historia och paradoxalt nog är barnen sparsamt representerade under julkalenderns första decennier. Det var vanligt förekommande att vuxna hade huvudrollerna och barnen sågs endast i mindre roller. Detta har påverkat urvalet eftersom studiens fokus ligger på sådana kalendrar där huvudrollen innehas av ett, eller flera, barn för att på ett mer konkret plan kunna analysera hur barnen framställts. Det utesluter en del av de tidigaste, och i vissa fall mest populära, kalendrarna. Urvalsprocessen har även prioriterat julkalendrar som skildras realistiskt för att bättre kunna ta del av de föreställningar om samhället som reflekteras i kalendrarna. När det gäller 1990-talet är det tre julkalendrar som uppfyller urvalskriterierna och där den som ligger tidigast under decenniet valts ut. Detta för att i undersökningen analysera den kalender som ligger närmast i tid efter det historiska skiftet, som avskaffandet av public-service monopolet på TV-kanaler innebar.

Likaledes kan det framstå som att åren 1969 och 1972 ligger för nära varandra i tid för att vara av intresse. Dock är det av vikt att inkludera en kalender från 1960-talet då TV2, dagens SVT2, startade sina sändningar i slutet av decenniet. I samband med *kanalklyvningen* gjordes nya satsningar när sändningstimmarna blev fler och en ny barnredaktion startades för att utöka barnprogramutbudet.⁷ På grund av den förändringen är det av intresse inom denna studie att tillämpa två julkalendrar som ligger nära varandra i tid för att åskådliggöra om de nya satsningarna på barnprogram samt barns förändrade roll som mediekonsumenter återspeglas i julkalendrarna.

1.4 Metod

Julkalendrarna kommer att hanteras som kvarlevor som reflekterar föreställningar kring barn och barndom. För att frambringa de föreställningarna kommer undersökningen att grunda sig i en kvalitativ filmanalys samt en komparation av de olika julkalendrarna för att utröna

⁷ Janson, Malena, *När bara den bästa TV:n var god nog åt barnen: om sjuttioalets barnprogram*, Stockholm: Karneval, 2014, s.13–14.

utvecklingen över tid. Samtliga kommer till en början att betraktas i sin helhet för att uppfatta handlingen och karaktärerna. Detta för att sedan kunna notera särskilda avsnitt och teman som kan komma att bli extra intressanta för analysen och komparationen. Andersson och Hedling fastslår att det inte finns några specifika riktlinjer för hur en filmanalys bör utföras. De menar på att analysen skiftar efter vad som är studiens mål. De beskriver processen i flera steg där det inledningsvis är viktigt att fråga sig själv vilken kunskap som eftersträvas. Därefter väntar huvudmomentet som inkluderar noggrann observation, anteckningsförande och sedan att systematisera iakttagelserna. Avslutningsvis sker en framställning av analysen, vilket i mitt fall resulterar i en kandidatuppsats.⁸

För att utröna vilka föreställningar av barn och barndom som reflekteras i julkalendrarna kommer analysen att fokusera på ett antal olika aspekter för att strukturera och konkretisera arbetet.

- Vilka positiva och negativa karaktärsdrag tillskrivs barnen?
- Vilket handlingsutrymme ges barnen?
- Hur ser deras familjesituation ut? Anses den vara positiv/negativ?
- Hur ser barnens relation till vuxna ut?
- Hur behandlas barnkaraktären av personer i dess omgivning?

Ovanstående frågor är tänkta att förenkla analysen och anteckningsförandet under observationen. Julkalendrarna kommer först att analyseras och presenteras individuellt i kronologisk ordning med fokus på de ovan angivna aspekterna. Analysen kommer sedan att avslutas med en sammanfattning över de generella dragen för att utröna utvecklingen över tid och relatera denna till den utveckling som tidigare forskning skildrat.

1.5 Teori

Uppsatsens teoretiska utgångspunkt kommer att grunda sig i Ulf Zanders, professor i historia vid Lunds universitet, teorier kring de rörliga bilderna. Ända sedan filmmediets uppkomst har historiker varit försiktiga med att använda det som historiskt källmaterial, främst fiktionen. Zander menar att fiktionen ska ses som en kulturell artefakt som bör angripas på ett annat sätt

⁸ Andersson & Hedling, 1999, s.7–8.

än det traditionella arkivmaterialet.⁹ Det innebär att produkten representerar sin samtid genom att innehålla sociala, kulturella, ideologiska och politiska värderingar som var rådande under tillkomstperioden.¹⁰ I denna studies fall är det julkalendrarna som har rollen som de kulturella artefakter som bär spår av dåtidens värderingar.

Likt Zander har även Tommy Gustafsson uppmärksammat de rörliga bildernas potential som källmaterial inom historievetenskapen. Han understryker att filmer styrs av samtida konventioner samt bär på föreställningar om klass, etnicitet och kön.¹¹ Gustafsson skriver om spelfilmen som en dyr, kommersiell produkt som skapas av en stor mängd människor som på ett omedvetet sätt inkluderar rådande åsikter, värderingar och attityder. Filmer som i sin tur inte uppnår hög popularitet eller ekonomisk vinning skulle kunna förklaras med att de inte överensstämmer med dåtida samhällets uppfattningar. På grund av den populära filmens dyrbarhet behöver dess representativitet vara bred och pluralistisk för att tilltala en stor publik.¹² Sveriges Television som producerar de årliga tv-julkalendrarna är Sveriges public service-bolag vilket innebär att de verkar i allmänhetens tjänst och bör, för att uppfylla sin uppgift, skapa innehåll som överensstämmer med rådande värderingar. SVT:s julkalendrar är utan tvekan ett av de mest prestigefyllda tv-programmen som tillsätts stora resurser för att tilltala den breda allmänheten. Därav är den en sådan kulturell produkt som bör innefatta de allmänna uppfattningarna för att upprätthålla sin popularitet. Genom att undersöka julkalendrarna som kvarlevor från sin samtid kan man i dessa fiktiva verk undersöka föreställningar om barn och barndomen och bidra med historisk kunskap som kan vara svårfångad i traditionellt arkivmaterial.

Roni Natov, professor i engelska vid Brooklyn College, skriver i *The Poetics of Childhood* (2003) om olika syner på barn och barndom där begreppet *oskuld* står i fokus, både dess ljusa och mörkare sidor. Natov tar bland annat upp den romantiska synen på barndomen, som präglas av oskuldsfullhet då barnen är skyddade från den stora grymma världen och är till en början inte kapabla till att vare sig begripa eller hantera skoningslösheten som finns i

⁹ Zander, Ulf, "Historiekulturella manifestationer – historia i ord, bilder och musik", i *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning*, red. Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf, Lund: Studentlitteratur, 2014, s.101.

¹⁰ Zander, 2014, s.106–107.

¹¹ Gustafsson, 2006, s.473–474.

¹² Gustafsson, 2006, s.483–484.

världen.¹³ Vidare skriver Natov att de romantiska författarna gärna inspirerades av tanken att låta barnet vara kvar i sin barndom i underhållande syfte och där barnens kreativitet fick stort utrymme. Natov tar dock även upp ideér kring oskuldsfullhetens baksida då barndomen även karaktäriseras av instinkter och nedsatt impuls kontroll vilket kan ta sig uttryck i lust, girighet och aggressiva utbrott. Därefter är det upp till de vuxna att erkänna de mörkare sidorna i stället för att undångömma dem, av den anledningen att de förr eller senare visar sig.¹⁴ Natov förklarar att författare gärna genom sina verk visar hur barn ska hantera det mörka utom, och inom sig, och att de inte står ensamma.¹⁵

Därav kan man urskilja två olika sätt att se på barndomen och dess oskuldsfullhet och barns behov i relation till populärkultur. Det finns å ena sidan den romantiska synen på barnet som är i behov av att skyddas från den korrumpierande världen så länge som möjligt. Å andra sidan finns det en syn på barnet som är i behov av att guidas in i och presenteras även för de mörkare sidorna i sig själva och världen omkring sig för att lära sig hantera dessa. De två perspektiven på oskuld kan relateras till begreppen den romantiska synen och den realistiska synen som Janson använder sig av, som presenteras vidare nedan.¹⁶ De två olika föreställningarna om barn och barndomens oskuldsfullhet utgör idealtyper, en romantisk syn med en ljus och skör oskuldsfullhet och en realistisk och komplex syn där även mörkare impulser och verklighetens stundvis problematiska tillvaro behöver hanteras. De kommer att relateras till föreställningarna i julkalendrarna för att fördjupa analysen.

1.6 Forskningsläge

Forskningsläget är indelat i tre olika kategorier. Inledningsvis presenteras forskning som behandlar svenska barnprogram, därefter hur det barndomshistoriska forskningsfältet beskrivit utvecklingen av synen på barn samt avslutningsvis hur denna studies tidsperiod har skildrats inom historisk forskning.

¹³ Natov, Roni, *The Poetics of Childhood*, New York & London: Routledge, 2003, s.10.

¹⁴ Natov, 2003, s. 140.

¹⁵ Natov, 2003, s.259

¹⁶ Janson, 2014, s.20.

1.6.1 Barnprogram

Malena Janson, doktor i filmvetenskap och föreståndare för barnkulturforskning vid Stockholms universitet, skriver att i början av 1970-talet uppstod en ny syn på barn. Man gick över till att se barn som fulländade människor redan från födseln och inte tomma individer som genom barndomen skulle modereras av samhället.¹⁷ Janson problematiserar synen på att barnprogrammen, under redan angivna decennium, skulle vara av politisk karaktär, som de ofta blir utpekade att vara. Hon har intervjuat några av de personerna som var inblandade i barnprogramsutbudet under 1970-talet, där samtliga är eniga om att det politiska inte var en drivkraft. De menar i stället på att utan programmen i sig var inte var mer vänsterorienterade än det dåtida samhället.¹⁸

I och med att barntelevision revolutionerades blev det en motsättning mellan två olika föreställningar om barn och hur deras behov skulle mötas i barnprogrammen. I det ena lägret fanns den *romantiska synen* där barn ska skyddas från verkligheten och att programmen skulle uppvisa trygghet. I det andra lägret fanns den *realistiska synen* där verkligheten skulle presenteras i sin renaste form. Man utgick från att: ”Barn är i första hand *människor*, i andra hand *barn*”.¹⁹ Tankarna kring romantisk respektive realistisk syn kommer att ställas mot julkalendrarna i denna uppsats. Extra intressant kommer det att bli att observera hur barn och barndom skildras. Finns det argument för att skildringen är romantiserad eller realistisk? Eller finns det indikation för båda och hur kan i sådana fall den skildringen utmana rådande ideal när det kommer till sjuttioalets barnprogram? Dessa kommer även att relateras till de olika perspektiven på oskuldsfullhet som Natov tar upp.²⁰ Detta för att analysera om de föreställningar som framkommer i julkalendrarna relaterar till en romantisk syn på barndomen, där oskuldsfullheten måste skyddas, eller till en realistisk syn på barn som är i behov av vägledning i hur man hanterar både sina egna och samhällets mörka sidor.

Vidare var det inte ovanligt att det nymodiga och progressiva i barnprogrammen ansågs vara vänsterorienterat eftersom mycket av innehållet inte hade visats i televisionen innan. Det går av Jansons påstående att uppmärksamma samhällets påverkan på barnprogrammen. De

¹⁷ Janson, 2014, s.12.

¹⁸ Janson, 2014, s.22.

¹⁹ Janson, 2014, s.20.

²⁰ Natov, 2003, s.140 & 159.

värderingar som återfanns i samhället projicerades sedan i tv-rutan vilket bör betraktas som ofrånkomligt. Barnen blev mer frekvent återkommande i rutan och inte bara en statist i bakgrunden, vilket till stor del varit barnens roll under det tidigare decenniet.

Barnprogrammen skulle hålla sig borta från ”sagotanter” och ”Disney”. Det innebar att exkludera dels idylliska sagor med feér, tomtar och troll som negligerar sanningen, dels sådant som Disney stod för; stereotypiserad låg underhållning. Kravet på mångfald, realism och människors lika värde var det som vägde tyngst, man var inte rädd för att lyfta starka och svåra frågor.²¹ Barnens situation i programmen karaktäriserades till stor del av den bristande kärnfamiljen. Det var inte ovanligt att barnen var syskonlösa, bara hade en förälder och där den till stor del var frånvarande. Den, för dåtiden nya forskningen, visade på att barnets socialisation inte inträffade enbart inom familjen; personer utanför hemmet hade även de en stor påverkan på barnets utveckling. Inte sällan skildrades vänskaper mellan ett barn och en utomstående vuxen.²²

Avslutningsvis placerar Janson 1970-talets barnprogram i dagens ljus. Hon menar på att det fanns en större frihet, status, personlighet och bättre resurser för att erbjuda ett brett utbud på barnprogram. Utvecklingen har alltmer gått mot striktare riktlinjer för barnprogramsutbudet samt en snävare porträttering av olika barn typer. Medan man på 1970-talet gav de udda och tysta barnen utrymme har förändringen lett till att det kaxiga, kompetenta, ideala barnet blivit det dominerande.²³ Jansons beskrivning av 1970-talets svenska barnprograms särställning och karaktär samt hennes syn på utvecklingen av barnporträtteringar kommer att relateras till denna studie. Detta för att se om 1970-talet särskiljer sig vad det gäller julkalendrarnas porträttering av barn samt jämföra den utveckling som julkalendrarna speglar med den Janson beskriver.

Det finns likaså studier som behandlar en längre tidsperiod. Ingegerd Rydin har gjort en kartläggning av de svenska barnprogrammen under åren 1925–1999. Hon fokuserar på barn, barndom, tilltalet till publiken samt vilka frågor som tas upp i programmen.²⁴ Det är till synes liknande frågeställningar som denna studie utgår ifrån. Skillnaden är att Rydins forskning

²¹ Janson, 2014, s.62.

²² Janson, 2014, s.214–216.

²³ Janson, 2014, s.234–236.

²⁴ Rydin, 2000, s.18.

använder ett större och mer omfattande källmaterial som hon medger inte kan undersökas i detalj. Likväl är hennes forskning användbar i förhållande till denna uppsats eftersom hon bidrar med ett övergripande perspektiv med fokus på de generella dragen. De kan sedan relateras till denna studie, som fokuserar på ett mer specifikt källmaterial.

Vid 1960-talets inledning uppstod en kritik av de äldre generationernas värderingar kring familjeideal samt ideér om barn. Barnets romantiserade tillvaro som präglade populärkulturen ifrågasattes och man argumenterade för att barnen skulle komma i kontakt med det verkliga. Televisionen sågs som det perfekta mediet till att erbjuda denna typ av kultur.²⁵ Likt det som Janson ovan påpekar blev 1970-talet en stor förändring för barnprogram. Det gjordes stora satsningar och utbudet ökade radikalt. Vardagsrealismen var frekvent återkommande i fikionaliserade program där huvudrollen inte sällan var ett eller flera barn.²⁶ Barnens förhållande till de vuxna utmålades inte alltid som oproblematisk. De vuxnas makt- och kontrollövning över barnen ses med stor skepsis och många av 1970-talets barnprogram skildrar barnens fantasi och tankesystem som de vuxna inte är kapabla till att förstå. Det fanns en tydlig tendens till att placera individen i centrum och kollektivet i andrahand.²⁷ Under samma period var individualiseringen på uppgång vilket även Rydin poängterar syns i barnprogrammen vilket kommer att relateras till resultaten.

Under 1980-talet blev utformningen av barnprogrammen annorlunda. Rydin befäster trygghet och harmoni som utmärkande för de program som klassas som verklighetsnära. Barnen utsätts för prövningar, men där berättelserna alltid slutar lyckligt och barnkaraktärerna får känna sig duktiga med kontroll och förståelse över deras och andras känslor.²⁸ Detta var en följd av att barnprogrammen blev mer konkurrensutsatta från andra håll. Vidare framåt 1990-talet blir barnen en framträdande aktör där de vuxna får anamma en mer tillbakadragen position. Barnen var självständiga och skillnaden mellan barndomen och vuxenlivet var inte lika tydlig som innan. Inte sällan framstår barnen som överlevare och ibland som starkare än de vuxna.²⁹

²⁵ Rydin, 2000, s.153–154.

²⁶ Rydin, 2000, s.205.

²⁷ Rydin, 2000, s.210 & 238.

²⁸ Rydin, 2000, s.278.

²⁹ Rydin, 2000, s.347.

Rydin belyser även julkalendrarnas roll i barnprogramsutbudet. Hon gör en kort överblick där hon urskiljer sju stycken olika teman som är återkommande. Samtidigt nämns tre av kalendrarna som ingår i denna studies källmaterial. Hon benämner *Herkules Jonssons storverk*, *Barnen i Höjden* och *Håll huvet kallt* inom kategorin ”Samhällskritik och existentiella frågor”. I den förstnämnda står barn- och vuxenrollerna i fokus som gav publiken insikter i hur det ter sig att vara vuxen respektive barn. Vidare menar Rydin att *Barnen i Höjden* skildrar förortens enformighet och utgör grunden där barnkaraktärerna bidrar till en gemenskap bland det annars så splittrade grannskapet. Till sist benämns *Håll huvet kallt* som en kalender där barns utsatthet och anpassning till nya miljöer står i fokus.³⁰ Rydin sammanfattar det som att de kalendrar som försöker främja någon typ av realism ofta skildrar en problematisk tillvaro, vid sidan av majoriteten av de kalendrar som söker sig till det idylliska, lantliga och historiska.³¹

Eftersom mitt urval av julkalendrar utgått från barn och ett kriterium om realism kommer Rydins analyser att vara extra värdefulla i relation till denna studie. Som Rydin i sitt kapitel om julkalendrar fastställer tillhör de realistiska julkalendrarna en minoritet vilket medför att denna uppsats tar grepp om ett något smalare område, men därjämte ett mer adekvat källmaterial att utröna föreställningar om barn och barndom. Detta för att realismens syfte är att spegla verkligheten. Rydins slutsatser kring att den romantiska skildringen gick över till vardagsrealistiska under 1970-talet och att barnens tillvaro sedan gått över i att inkludera harmoni, trygghet och lyckliga slut, är sådant som kommer att kunna ställas i relation till julkalendrarna i denna undersökning. Därutöver kommer hennes argument att barnkaraktärer fått en alltmer framskjuten roll som autonoma individer, där de vuxnas närvaro reducerats, att kunna placeras i förhållande till den här studien.

1.6.2 Barndomshistoria

Eftersom barnen är huvudfokus i den här uppsatsen är det på sin plats att ställa den barndomshistoriska forskningens beskrivning av utvecklingen av synen på barn och barndomen i förhållande till julkalendrarnas föreställningar om barn och barndom. Nedan kommer två barndomshistoriska översiktsverk att presenteras där huvudvikten kommer att läggas vid västvärldens syn på barndom i modern tid.

³⁰ Rydin, 2000, s.323–324.

³¹ Rydin, 2000, s.318.

Peter N. Stearns, professor i historia vid George Mason University, skriver i sin bok *Childhood in World History* (2021) om hur barndomen utvecklats över tid, från de första samhällena fram till modern tid. Stearns menar att de avancerade industrisamhällena genomgick en omvandling när det kommer till barndom. Barnen var inte längre arbetskraft. De blev fria individer när skolgången blev en självklar plats i barns liv samt deras roll som konsumenter som uttryckte sig i en större tillgång till leksaker och fritidsaktiviteter. I samband med barnens växande fritid blev även uppdelningen mellan barn och föräldrar tydligare när de spenderade mindre tid med varandra och kompisgänget blev en mer självklar socialisering för barnen. Nya uppfostringstraditioner uppkom när nationalstaten låg i framkant med att forma goda medborgare som kunde ta steget ut i arbetslivet.³²

Barndomen blev en mer avskild period i livet som de vuxna fick allt mindre kontroll över. Inte sällan tog äldre släktingar över de hushållssysslor som barn tidigare haft eftersom föräldrar uppmanades att inte överbelasta barn med ansvar då skolan ansågs vara högsta prioritet för barnens framtid.³³ Senare kunde barn även ta del av radio, serietidningar och tv där de blev serverade ett stort utbud av underhållning och likaså reklam. De nya medierna betraktades med stor skepsis från föräldrarna eftersom de kände att deras kontroll över barnen minskade. Primärt var det de våldsamma och sexuella inslagen som låg bakom föräldrarnas oro. Det är i sin tur något det ägnats mycket forskning åt; om hur medier påverkar barn.³⁴

Globaliseringen, under senare delen av 1900-talet bidrog till att en global världslig barnkultur skapades där barn världen över inte sällan hade gemensamma referensramar. Den sortens kultur ökade fram mot 2000-talet när internet och dess teknologi utvecklades. Samtidigt blev diskussionen om barns glädje en brinnande fråga i samband med den ökande konsumismen i västvärlden.³⁵ Det bidrog till en föreställning om att barn förtjänade glädje efter exempelvis en skoldag. Att skänka sitt barn glädje, inte sällan genom konsumtion, var en av de primära uppgifterna för en förälder decennierna kring 2000-talet. Den känslomässiga relationen ansågs inte lika viktig. Konsekvensen blev att barn blev mer rastlösa och beroende av att bli

³² Stearns, Peter N., *Childhood in World History*, 4:e upplagan, New York: Routledge, 2021, s.152-154.

³³ Stearns, 2021, s.156.

³⁴ Stearns, 2021, s.164–165.

³⁵ Stearns, 2021, s.194 & 199.

underhållna och sysselsatta. Därutöver har konsumismen och den ökade tillgängligheten till andra medier i samband med globaliseringen bidragit till att barns välbefinnande generellt försämrats. Barns förmåga att uttrycka känslor har även minskat där utvecklingen gått till att barn undanhåller känslor i större utsträckning än tidigare eftersom de förväntas att vara glada.³⁶ Stearns trycker primärt på barnens nya tillvaro som präglas av mer fritid där konsumtionen står i fokus och utbudet på aktiviteter har ökat markant, allt för att sysselsätta barnen och få dem att känna glädje. Det är i synnerhet föreställningen om barnet som en aktiv individ där fritiden har en central plats samt barns relation till glädje som kommer att ställas i förhållande till denna studies julkalendrar.

Hugh Cunningham, professor emeritus i historia vid University of Kent, skriver i *Children and Childhood in Western Society Since 1500* (2005) i första hand om tidigare sekel men kommenterar i slutsatsen om 1900-talets barndomshistoria. Han skriver att den största förändringen i grundtanken om barndom inträffade under 1900-talet då barndomen började avskiljas alltmer från vuxenvärlden. Samtidigt fick barn lagstadgade rättigheter vilket gjorde dem till mer fullvärdiga individer och kom på det viset närmare de vuxna. Under mitten av 1900-talet började barnen erhålla en känslomässig, juridisk och ekonomisk makt och kunde därav delta i den kommersiella kulturen på ett annat sätt än tidigare. Barnens åsikter togs på ett större allvar och konflikter inom familjen blev mer jämställda mellan barn och vuxna.³⁷

Cunningham belyser skillnaden när det kommer till barnuppfostran. Tidigare under historien har föräldrarna haft stor makt över hur barn fostras. Under romantiken var det viktigt att särskilja barndomen som en separat tid i livet och att befästa barnens roll som just barn. Därefter blev skillnaden mellan vuxna och barn stor. Dock inträffade en förändring under 1900-talet där det snarare pågick en förhandling mellan vuxna och barn. Statliga myndigheter hade en roll i processen när de övervakade och hade möjligheten att påverka. Under senare delen av 1900-talet och början på 2000-talet går barndomdiskursen mot att barn bör ha rättigheten till egen frihet. Det uppstod därför en motsättning där barn tidigare skulle särskiljas från de vuxna men ju närmare nutid desto närmare de vuxna kommer barnen.³⁸

³⁶ Stearns, 2021, s.206-207.

³⁷ Cunningham, Hugh, *Children and Childhood in Western Society Since 1500*, 2:a uppl. London: Longham, 2005, s.202-203.

³⁸ Cunningham, 2005, s.204-205.

Cunningham kommer framför allt att ställas i relation till denna studie när det gäller barns relation till de vuxna. Barndomen sågs tidigare som en avskild och skyddad period i livet, men där utvecklingen har övergått till att avståndet mellan barn och vuxna minskat samtidigt som barns frihet och inflytande ökat.

1.6.3 Samtidshistoria

För att placera studien i sin samtid kommer här att presenteras hur tidsperioden karaktäriserats i historisk forskning. Detta för att sedan kunna ställa undersökningen i denna uppsats, kring föreställningar om barn och barndom i SVT:s julkalendrar, i förhållande till hur det svenska samhället skildrats för att placera uppsatsen i ett större sammanhang.

Jenny Andersson, professor i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet, och Kjell Östberg, professor emeritus i historia vid Södertörns högskola, skriver i översiktsverket *Sveriges historia 1965–2012* (2013) att perioden om ingår i bokens titel, kan karaktäriseras enligt följande:

Med välfärdsstaten som samlande symbol skapades en bild av ett etniskt och religiöst homogent land med minskande sociala klyftor och omfattande politisk konsensus. Under det knappa halvsekel som denna bok täcker har detta perspektiv förskjutits. Den starka staten har slutat växa, Sverige är ett mångkulturellt och sekulärt samhälle, kollektiva lösningar utmanats av individuella ideal.³⁹

De pekar även på att perioden präglats av globalisering, sekularisering, urbanisering, medialisering, individualisering, mångkultur samt genomgripande förändringar inom utbildning och jämställdhet.⁴⁰ Under decennierna från 1960-talet och framåt har Sverige gått från att vara ett reglerat samhälle till att bli mer avreglerat. Det grundar sig i privatiseringen och därmed konkurrensen som mynnat ut i en stor valfrihet, framför allt när det gäller den ökade medialiseringen. Vidare har 1970-talet blivit skildrat som det reformerande decenniet då välfärdsstaten fullbordades. Några exempel på avgörande förändringar är utbyggnaden av sjukvård, utbildning och service. Att bo trångt, vara fattig eller arbeta under farliga förhållanden var företeelser som minskade kraftigt.⁴¹ Dock bromsades reformerna när

³⁹ Andersson, Jenny & Östberg, Kjell, *Sveriges historia 1965–2012*, Stockholm: Norstedts, 2013, s.13.

⁴⁰ Andersson & Östberg, 2013, s.117.

⁴¹ Andersson & Östberg, 2013, s.486–487.

energikrisen inträffade 1973. Den innebar en ekonomisk kris med hög inflation och långsiktiga besparingar för bensin och olja verkställdes.⁴²

Därtill började allt fler kvinnor ta steget ut i arbetslivet och barnen placerades på förskola och blev mer delaktiga i samhällets kollektiv.⁴³ Samtidigt förändrades ungdomskulturen på grund av tillsatta studiemedel och högre löner; barn och ungdomar blev således kommersiella krafter som tog del av kulturen i större utsträckning än tidigare. Det hör även samman med ökningen av medier, där särskilt televisionen blev en samlade kraft där folket tog del av samma utbud; både i form av underhållning, intervju- och magasinprogram och världsnyheter. Enligt det dåvarande statsrådet skulle televisionen dels bjuda på underhållning och förströelse, dels vägledning och fostran.⁴⁴ Synen på staten förändrades när nyliberala tankar proklamerade för individens frihet och rättigheter. Det nyligen uppbyggda välfärdssamhället utsattes för kritik då det ansågs som ett hot mot de individuella intressena. Kritiken låg i att välfärdsstaten, utifrån ekonomiska teorier, var verkningslös och bromsade samhällets dynamik.⁴⁵

I antologin *Det långa 1990-talet - När Sverige förändrades* skriver författarna att decennierna efter 1970-talet präglades av förändringar inom ekonomin. När 1990-talet gjorde entré drabbades Sverige, likt många andra länder i världen, av en ekonomisk kris. Det visade sig att Sveriges ekonomi blev alltmer påverkad i och med globaliseringens effekter. För samhället i stort förändrades livssituationen för många. Många kände sig osynliga, uppgivna och obehövda vilket medförde att hälsoproblemen ökade bland befolkningen, främst inom gruppen arbetslösa som femdubblades på endast några år.⁴⁶ Denna konkreta redogörelse gällande de rörelser som cirkulerade i det svenska samhället från 1960-talet till millennieskiftet kommer att undersökas om de avspeglas även i julkalendrarna. Dessutom om de i sådana fall påverkar föreställningarna om barn och barndom.

⁴² Andersson & Östberg, 2013, s.216.

⁴³ Andersson & Östberg, 2013, s.182–183.

⁴⁴ Andersson & Östberg, 2013, s.201.

⁴⁵ Andersson & Östberg, 2013, s.488–489.

⁴⁶ Ivarsson, Westerberg, Anders, Waldemarson, Ylva & Östberg, Kjell ”Det långa 1990-talet” i *Det långa 1990-talet - När Sverige förändrades*, red. Ivarsson, Westerberg, Anders, Waldemarson, Ylva & Östberg, Kjell, Umeå: Boréa, 2014, s.19–20.

Svante Nordin, professor emeritus i idé- och lärdomshistoria vid Lunds universitet, skriver om Sveriges moderna politiska historia och väljer att dela in de senaste 200 åren i fem olika moderniseringsprojekt. Det femte projektet står för föråldringen av folkhemmet och Sveriges entré på den globala marknaden och är således av intresse för denna uppsats. Nordin menar på att idén om folkhemmet ansågs vara obsolet och i samband med den ekonomiska krisen under 1970-talet började det tidigare industrisamhället att ifrågasättas. Kvinnans roll utmärktes även av de nya idéerna där kvinnans plats i samhället behövde en omställning och fick det, då statens styrning kritiserades från nyliberala håll.⁴⁷ För första gången förflyttades fokuset utanför Sverige; man började att rikta blicken internationellt. Att frigöra sig från det nationella ansågs vara modernt. Att svenskarna skulle vara bäst på att vara globala ingick i den nationella stoltheten, samtidigt som det nationella ansågs vara historia.⁴⁸ Nordin väljer att lyfta fram globaliseringen som utmärkande för tiden vilket kan komma att bli intressant att observera om det även framträder i julkalendrarna. Därutöver är det av intresse att se om det finns några spår av välfärdskritik samt nyliberala ideal i kalendrarna som påverkar föreställningar om barn och barndomen.

⁴⁷ Nordin, Svante, *Sveriges moderna historia*, Stockholm: Natur & Kultur, 2019, s.307 & 309.

⁴⁸ Nordin, 2019, s.312.

2. Historisk bakgrund

TV-julkalenderns historia

Sveriges Radio TV, som numera heter Sveriges Television, startade sina sändningar den 4 september 1956.⁴⁹ Drygt fyra år senare, år 1960, påbörjades en långvarig tv-tradition med att varje år i december månad, med några få undantag då kalendern började visas i slutet av november, bjuda tv-tittarna på en julkalender. Genom några år med ett relativt ljummet mottagande fick julkalendern sitt mediala genombrott 1967 då *Gumman som blev liten som en tesked*, även känd som *Teskedsgumman*, sändes och blev den första julkalendern att sätta ett avtryck och som än idag är ihågkommen.⁵⁰ När sista avsnittet sändes bänkade sig 2,5 miljoner människor⁵¹, vilket bör betraktas som en hög siffra då televisionen inte var lika utbredd vid tiden. Genom historien har upplägget för programmet skiftat, inte sällan har kända tv-personligheter eller karaktärer från litteraturen fått figurera i programmet. Dock har den fiktiva berättelsen varit mest återkommande och som även tar plats i denna uppsats.⁵²

Under decennierna har julkalendern erhållit en stabil position när det kommer till tittarsiffror och anses ha en given plats i det svenska julfirandet. Av tradition har programmet tilldelats stora resurser eftersom programmet är ett av det äldsta och mest prestigefyllda programmen i den svenska tv-historien.⁵³ Det har på senare tid betraktats som en tradition att programmet ska bli granskat och i sin tur ifrågasatt. Poängteras bör dock att programmet i allmänhet, med några få undantag, hållit och håller hög nivå och skördar år efter år stora framgångar.⁵⁴ Många av de äldre julkalendrarna repriseras, ges ut på DVD, publiceras på SVT Plays *Öppet arkiv* och får av den anledningen årligen nya tittare.

⁴⁹ Nationalencyklopedin, *Sveriges Television AB*. <http://www-nese.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sveriges-television-ab> (hämtad 2023-04-17).

⁵⁰ Everdahl, Göran, *Kom nu'rå! : barnprogrammen vi minns - eller helst vill glömma*, Stockholm: Max Ström, 2011, s.148.

⁵¹ Arbetet, 1967-12-24.

⁵² Forslund, Bengt, *Dramat i tv-soffan : från Hamlet till Svensson, Svensson : svensk tv-dramatik under 50 år*, Malmö: Arena, 2006, s.99.

⁵³ *Svenska tv-historier: Julkalendrar*, Sveriges Television, 2016, 22:00-22:17.

⁵⁴ Everdahl, 2011, s.153.

3. Resultat & analys

Resultat- och analysdelen kommer att presenteras kronologisk där respektive julkalender har ett eget avsnitt. I inledningen till respektive julkalender kommer en kortfattad synopsis att inkluderas. Detta för att återge en beskrivning över huvuddragen i de olika kalendrarnas handling för att sedermera underlätta och öka förståelsen för de som inte är insatta i materialet. Därefter kommer den samtida pressens reaktioner att redovisas och sedan följer analys kring föreställningarna om barn och barndom som grundas i de frågor som redogjorts i metodavsnittet (1.5). Den tidigare forskningen kommer regelbundet att inkluderas för att ställa denna uppsats i förhållande till vad forskningen tidigare pekat på samt med hjälp av den fördjupa analysen. I samband med respektive kalender kommer även bilder inkluderas, detta för att presentera karaktärerna och stämningen visuellt. I slutet av varje avsnitt följer en sammanfattning över de generella dragen i hur barn och barndom skildras som fungerar som en ingång till det avslutande avsnittet; diskussionen och slutsatsen.

3.1 Herkules Jonssons storverk (1969)

Synopsis: Kalendern handlar om den sjuåriga pojken Herman Jonsson, hans pappa Olle och mamma Ann-Sofi. En dag skapar mamman en trollformel som gör att Herman blir vuxen och får namnet Herkules, en mytomspunnen sagofigur som utträttade storverk, och pappa Olle blir i sin tur Bara Jonsson, en barnslig sjuåring. Under kalenderns gång utför Herkules tolv storverk, därav titeln. Det kan exempelvis handla om att laga en gammal trasig bil, ta reda på var skolmaten har tagit vägen eller göra den ilskne vicevärden snäll.

Analysen kommer i första hand att fokusera på Herman, alltså kommer Herkules inte att framträda eftersom det är en vuxenkaraktär. Dock kommer det att kommenteras kring skillnaden mellan Herman när han är barn och när han förvandlas till sitt vuxna alter ego, Herkules. Detta påverkar i sin tur studien genom att kalendern till viss del inte rör sig inom den realistiska genren vilket bör tas i beaktning, både i analysen, men särskilt i slutsatsen.

Herkules Jonssons storverk sändes från den 30 november och 24 december 1969. I den samtida pressen fick den till stor del goda recensioner. I Dagens Nyheter skrevs det att julkalendern är ett ”program för alla” med idel lovord.⁵⁵ Dock skrev Expressens Hemming

⁵⁵ Ågren, Britt, ”Herkules storverk - program för alla”, *Dagens Nyheter*, 1969-12-05.

Sten att julkalendern är alldeles för progressiv och slog fast att: ”En Adventskalender får inte se ut hur fan som helst. Det måste finnas plats för vanliga, enkla barnprogram, som görs utan pekpinna och biavsikter.”⁵⁶ Av Stens kritik går det att bedöma att kalendern ansågs sticka ut i relation till sina föregångare, dels att den utspelade sig under sommaren, dels att den hade underliggande tendenser att framhäva en mer framåtskridande anda som enligt Sten, var för svårbegriplig.

57

58

Huvudkaraktären Herman, 7 år, porträtteras genom kalenderns gång som en rättfram ung pojke. I stort sett alla avsnitt där ett storverk har utträttats avslutas med att Herman säger: ”Ja, det var det det”, vilket visar prov på självsäkerhet.⁵⁹ När den vresige vicevärden Gustavsson klagar på att Herman och hans pappa ställt en gammal rostig bil utanför lägenhetsbyggnaden svarar Herman: ”Skärp dig Gustavsson, du måste ha fel på ögonen!”⁶⁰ Pappa Olle säger till Herman att han inte får uttrycka sig på det viset vilket Herman inte bryr sig om. Det är tillika de, enligt föräldrarna, negativa egenskaperna som Herman har; hans ivrighet och orädda sätt att uttrycka sig på straffar sig ibland under seriens gång. Ytterligare ett exempel är när vicevärden räknar upp en rad olika klagomål på familjen varvid Herman säger: ”Förbannade herr Gustavsson”.⁶¹ Att barns frihet och makt varit centralt i synen på barn och barndom är något som Cunningham pekar på och som även åskådliggörs genom att Herman ges stort handlingsutrymme.⁶²

När grannflickan Margareta, till synes jämngammal med Herman, kommer förbi sker ett kaxigt meningsutbyte där de båda står upp för sina åsikter. Margareta anklagar Herman för att

⁵⁶ Sten, Hemming, ”Adventskalendern - En miss!”, *Expressen*, 1969-12-19.

⁵⁷ Stillbild på Herman, avsnitt 3, 01:12 & avsnitt 9, 04:23 i *Herkules Jonssons storverk*, 1969.

⁵⁸ Stillbild på familjen, avsnitt 19, 01:45 & Stillbild på Herman & Margareta, avsnitt 3, 00:57 i *Herkules Jonssons storverk*, 1969.

⁵⁹ *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 8, 13:02-13:05.

⁶⁰ *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 2, 10:23-10:27.

⁶¹ *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 21, 03:06-03:09.

⁶² Cunningham, 2005, s.204-205.

inte ha lagat den rostiga bilen, medan Herman i sin tur säger det motsatta.⁶³ Hermans ärlighet och distinkthet visar sig även när han blir felaktigt anklagad för att ha stulit ett litet modellok. Efter att expediten beskyllt honom för stöld replikerar Herman: ”Det var det fräckaste! Jag har inte alls tagit något lok”.⁶⁴ Liket det Janson skriver om att barnen i skiftet 1960/70-tal började ses som fullvärdiga människor redan från födseln kan Herman skildras som ett barn, som trots sin låga ålder, är klok och fullvuxen.⁶⁵ Han är inte rädd för att säga ifrån när det sker oegentligheter och han har kunskaperna till att ge sig in i en diskussion. Hans retoriska kompetens upplevs som hög vilket kan betraktas som dåtidens hoppfullhet inför barndomen; att barnen ska växa upp och utöva retoriska och sakliga förmågor tidigt i livet.

Vidare skildras Hermans tillvaro som ytterst problemfri. Hans familj blir av vicevärden hotade att bli vräkta men det bör ses som en parentes då vicevärden porträtteras som en överdrivet argsint karaktär som inte bör betraktas som realistisk. Det bör tas i beaktning att 1960-talet präglades av välfärdsstatens framväxt och tillväxten var hög och befolkningen hade det generellt gott ställt, vilket Herman och hans familj visar prov på.⁶⁶ Dåtidens samhälle framträder i hög grad vilket styrker Zander och Gustafssons teorier om att en kulturell produkt präglas av samtiden den produceras i.⁶⁷ Samtidigt är det viktigt att belysa att trots att julkalendern visar tydliga stråk av en realistisk ton i sin samhällsskildring är den även präglad av romantiska drag vilket både Janson och Rydin påpekar var framträdande i 1960-talets barnprogram.⁶⁸ Detta kan relateras till de olika synerna på barndomen och oskuld som Natov nämner, där barn antingen ska skyddas från världens mörker eller exponeras för detta för att få hjälp att hantera även de mörka sidorna av sig själva och världen. Skildringen av Herman är romantiserad men rör sig till viss del i ett mellanting där han inte utsätts för världens mörker utan snarare kliver in i vuxenvärlden och visar sig kapabel till att klara av det.⁶⁹ Det kan i sin tur bero på att han under stundom i serien förvandlas till den vuxna Herkules. Skillnaden dem emellan är liten; det rör sig huvudsakligen om rena färdigheter som Herkules har men inte Herman. Deras beteende är identiskt vilket kan visa på att dåtidens syn på barn och barndom

⁶³ *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 3, 00:51-01:22.

⁶⁴ *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 13, 01:18-01:26.

⁶⁵ Janson, 2014, s.12.

⁶⁶ Andersson & Östberg, 2013, s.117.

⁶⁷ Gustafsson, 2006, s.473–474 & Zander, 2014, s.106–107.

⁶⁸ Janson, 2014, s.20 & Rydin, 2000, s.153–154.

⁶⁹ Natov, 2003, s.10 & 140.

hänger samman med vuxenlivet och att barnen redan från ung ålder förväntas att bete sig självständigt.

I ett avsnitt åker Herman, helt själv, tåg mellan Stockholm och Malmö där han blir tilldelad en egen kupé av tågvärden och börjar packa upp sin väska som innehåller generösa mängder smörgåsar, saft och serietidningar.⁷⁰ Senare under resan träffar han Göran, 12 år, som är på rymmen hemifrån. Herman låter Göran bo i hans kupé och bjuder på mat och dryck.⁷¹ Under en incident på resan visar det sig att en grupp äldre tonåringar har belägrat sig i småbarnskupén. Tågvärden försöker få dem att flytta på sig men det är först när Herman stegar in och ironiskt säger:

God dag, god dag, jag tyckte att det var någon som sa att det satt några vuxna i den här barnkupén, men det måste vara fel för här sitter ju bara en massa småbarn och jollrar. Varsågod att sitta kvar bara, adjö adjö.⁷²

Av tågresan att döma är Herman en mogen och orädd pojke som klarar sig bra utan sina föräldrar under en lång tågresa. Han har inte svårt att kommunicera med främlingar och har ett gott bemötande. Förhållandet mellan Herman och hans föräldrar porträtteras som ojämnt, Herman är den som styr medan föräldrarna bejakar hans idéer och ger honom stor frihet. Vidare visar Herman prov på en medvetenhet kring de miljöeffekter som oljeutsläpp kan förorsaka. När familjen är på utflykt upptäcker Herman att ett skepp släpper ut olja i havet vilket han snabbt vill åtgärda.⁷³ Detta var i slutet av 1960-talet då miljöfrågan på allvar började att få engagemang och vann ny mark genom att belysa människans inverkan på det miljöhot som världen var utsatt för. Det går av den anledningen att se en strävan i att lära dåtidens barn att vara miljömedvetna, vilket får observeras som eftersträvansvärd egenskap.

Generellt utstrålar Herman initiativtagande och energi i kontrast till de vuxna som är något mer tillbakadragna. Hans intressen är att hjälpa till och förändra saker till det bättre. Därjämte är han en aktiv individ som inte ställer sig till kollektivet utan snarare går sin egen väg med stor självsäkerhet i allt han tar sig för. Individualiseringen var på uppgång i slutet av 1960-

⁷⁰ *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 15, 03:38-03:57.

⁷¹ *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 15, 07:00-07:09.

⁷² *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 16, 05:41-05:51.

⁷³ *Herkules Jonssons storverk*, 1969, avsnitt 9, 04:49-05:02.

talet när denna julkalender hade premiär.⁷⁴ Spår av den förändringen går att se i Herman då han i kontrast till de andra karaktärerna i kalendern sticker ut och inte enbart skildras som en person mitt i ett sammanhang.

Sammanfattningsvis skildras barnen i *Herkules Jonssons storverk* som självsäkra, kompetenta och modiga. Därtill är de okomplicerade, det finns inga motsättningar i deras porträtteringar och inga tendenser till att de är osäkra eller otrygga i sin tillvaro, med undantag för Göran som är på rymmen under några dagar men återvänder sedan hem. Hermans rättframma attityd är ett tecken på att barnen i samtiden uppmuntrades till att yttra sina åsikter och inte stå tillbaka, bara för att de var barn. Vidare skildras barndomen som en period i livet då barnen ska tilldelas en stor frihet. Barnen ska göra sådant som faller dem in och inte begränsas av de vuxna vilket tydligt visas i skildringen av Herman där uppdelningen mellan vuxenvärlden och barndomen är delvis tydlig. Den är uppdelad på det viset att barnens fria och skyddade tillvaro är avskild från de vuxnas värld samtidigt som uppdelningen inte är märkbar genom att barnens beteende liknar de vuxnas. Inte sällan kommer Herman på ideér som han vill prova och får även tillåtelse av sina föräldrar att göra det. Det visar på, vilken frihet barnen hade.

3.2 Barnen i Höjden (1972)

Synopsis: Kalendern handlar om höghuset Höjden där en mängd olika personer bor. I det första avsnittet hittar huvudpersonen Snucke, som även han bor i höghuset, en julstjärna i metall på marken nedanför huset. Handlingen går ut på att Snucke ska leta reda på vem som är ägare till julstjärnan. Hans tillvägagångssätt är att utforska samtliga av husets våningar, 24 stycken. Genom vandringen träffar han personer som på ett, eller annat vis, lär Snucke något och blir hans nya vänner. Generellt råder det till en början dålig stämning i huset där grannarna knappt pratar med varandra, men under kalenderns gång blir de en sammanhållen grupp människor. De börjar prata och umgås med varandra. I sista avsnittet är det ingen som känner sig vid att stjärnan är deras och Snucke placerar den i stället högst upp i granen.

Barnen i Höjden sändes från den 30 november till den 24 december 1972. Mottagandet utgjordes av en rad olika kritiska yttranden. Efter ett avsnitt upprördes folk över att det hade förekommit pistoler samt att det hade talats om maffian vilket ansågs vara olämpligt i ett

⁷⁴ Andersson & Östberg, 2013, s.117.

barnprogram.⁷⁵ Därtill skickade även två politiker in ett brev där de bedömde att ”Våld, trätor och lek med vapen” inte var lämpliga inslag i ett barnprogram.⁷⁶ Vidare skrev Thorleif Hellbom, journalist i Dagens Nyheter, att:

Barnen är elaka, hätska, aggressiva. De spottar ut sina meningar mot varandra. Den tonen finns hos barn. Det är en mycket typisk stockholmsk ton. Men den används bara av barn som är hårt pressade eller skrämde. Barnen i Snuckes Höjden tycks vara konstant skrämde. De vuxna, dvs knegarna, är groteska marionetter som varken ser eller hör. Jobbarna är veliga töntar som vilar på spaden och bara tänker på kafferasten. Pensionärerna har fått en viss mänsklighet, men tycks alla vara mentalt skadade och lever i en oförklarlig skräck för hyresvärderna. [...] Dessa människor uppmanas vi känna gemenskap med och kärlek till. Budskapen kommer tätt. Det har växt upp en skog av grå pekpinor. De små barnen begriper ingenting. De stirrar oförstående mot rutan och lyser upp först när Snucke visar sig. De äldre barnen fnyser, men skrattar åt de vuxnas larvigheter. Varför gjorde inte Leif Krantz [regissör & manusförfattare] en alldeles sann berättelse om ett höghus?⁷⁷

Ur det som Hellbom skrev och föregående citat går det att konstatera att julkalendern ansågs vara kontroversiell och till viss del verklighetsfrånvärd för sin tid. Den hårda attityden barnen emellan, våldet och skeva porträtteringar utgjorde den huvudsakliga kritiken. Vidare är det möjligt att i julkalendern se spår av en kritik mot välfärden som påbörjades under 1970-talet då många ansåg att den var verkningslös.⁷⁸ Dess otillräcklighet speglas, enligt Hellbom, i kalendern då han anser att många av inslagen spelar mot samtidens konventioner och att skaparna bakom kalendern använt utrymmet till att kritisera det dåvarande samhället.

79

80

Huvudkaraktären Snucke, 7 år, är en lekfull, nyfiken och bestämd ung pojke som inte är rädd för att säga ifrån. Det märks redan i första avsnittet när barnen leker kurrögymna och Snucke är den som räknar. Dessvärre kommer brevbäraren och stör honom varvid Snucke säger: ”Nu

⁷⁵ ”Adventskalendern i går blev för mycket för TV-tittarna”, *Göteborgs-Tidningen*, 1972-12-11.

⁷⁶ ”Julkalendern olämplig för barn”, *Dagens Nyheter*, 1972-12-13.

⁷⁷ Hellbom, Thorleif, ”Julkalendern en mardröm”, *Dagens Nyheter*, 1972-12-23.

⁷⁸ Andersson & Östberg, 2013, s.488–489.

⁷⁹ Stillbild på Snucke, avsnitt 1, 02:35 & Snucke, mamman och brevbäraren, avsnitt 5, 13:00 i *Barnen i Höjden*, 1972.

⁸⁰ Stillbild på barnen, avsnitt 15, 11:05 & mamman och Snucke, avsnitt 6, 14:38 i *Barnen i Höjden*, 1972.

kom jag av mig bara för dig, nu är alltihop förstört”.⁸¹ Den hårda attityden märks även bland barnen. De kommer med elaka kommentarer som exempelvis: ”Kan du inte räkna Snucke?”, ”Vad är det med dig Snucke, ska vi sitta och gömma oss hela tiden?!” och ”Jag tror inte att Snucke kan räkna till hundra”.⁸²

I inledningen av kalendern frågar brevbäraren Snucke om han bor i höghuset varvid Snucke säger: ”Ja det är klart, var skulle jag annars bo?”. Brevbäraren menar på att han lika väl kunde bo i villorna en bit bort, men Snucke svarar: ”Det där är inga riktiga hus, där bor bara pensionärer och sånt där, det där är inga riktiga hus”.⁸³ Detta kan ses som ett uttryck för de nya bostadskomplexen som restes i snabb takt under tiden och betraktades som moderna.⁸⁴ Mer konkret blir höghuset Höjden en symbol för vad det nya välfärdssamhället skapade; nya attraktiva bostäder som konkurrerade med de, för den tiden, mer konventionella villorna. Snucke blir på det viset ett barn av välfärdssamhället som har en tydlig åsikt kring vad som kännetecknar de legitima bostäderna.

Snucke bor med sin mamma som är damfrisörska. Han antyder att hans pappa är bortrest och indikerar på att det är ett känsligt ämne att prata om. Janson påpekar i sin forskning att den bristande kärnfamiljen inte var ett ovanligt inslag i 1970-talets barnprogram vilket återspeglas i Snuckes fall.⁸⁵ Han är ensam barn och han har till synes endast kontakt med sin mamma medan hans pappa inte är närvarande och inte nämns i någon vidare utsträckning under kalenderns gång. När den, i relation till Snucke, ett år äldre pojken Ola frågar var Snuckes pappa är svarar Snucke: ”Det angår dig inte”.⁸⁶ Ola säger åt Snucke att ropa efter hans pappa men Snucke vägrar och i stället börjar de putta omkull varandra. Under resten av kalendern är Snucke rädd för Ola eftersom Ola anser att Snucke är: ”Dum och uppkäftig och han verkligen förtjänar spö”.⁸⁷ Ola har även en hård attityd mot sina föräldrar: ”Jag vill ha mat klockan två

⁸¹ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 1, 01:32-02:15.

⁸² *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 1, 04:20-04:50.

⁸³ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 1, 03:19-03:32.

⁸⁴ Andersson & Östberg, 2013, s.218.

⁸⁵ Janson, 2014, 214–216.

⁸⁶ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 4, 02:38-02:41.

⁸⁷ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 22, 10:02-10:09.

och får jag inte det så hungerstrejkar jag”.⁸⁸ Vidare, när hans pappa kommer hem med inslagna julklappar i famnen, frågar Ola:

Har du köpt alla julklappar jag ville ha? Svara då! [Ola puttar sin pappa] Har du köpt en ångmaskin, såg, hammare och lyftanordning? Har du köpt hockeyrör, [...] monopolspel? Har du köpt två gula undulater? Har du köpt en bastrumma? [...] Gud nåde dig om du inte köpt alltihop. Det är bättre att du tar lappen och kryssar för det du inte har köpt. Ifall du inte köpt alla julklappar jag vill ha så hungerstrejkar jag hela nästa år.⁸⁹

Ur citatet ovan går det att relatera till vad Stearns skriver om den ökade konsumtionen samt tanken om att barn förtjänade glädje. Olas krav på sina föräldrar är ett tydligt uttryck för att barnen vid tiden hade blivit konsumenter och en ekonomisk utgift för föräldrarna. Därtill bör Olas beteende betraktas som icke önskvärt. Han upplevs som påfrestande och respektlös mot sina föräldrar vilket avslöjar hur barn vid samtiden inte skulle uppträda. Det ses därutöver även som en självklarhet att barnen skulle tilldelas, inte bara en utan flera, julklappar årligen. Vidare är det något som påpekas flera gånger under kalenderns gång, i barnens diskussioner, när de säger vad de önskar sig i julklapp och som föräldrarna sedan förmodas inhandla.

Under ett avsnitt när Ola letar efter Snucke, som han tror gömmer sig under en matta, tar Ola en ishockeyklubba och slår på mattan, dessvärre visar det sig vara en flyttgubbe som reagerar genom att säga: ”AJ! Åh din infame* lilla sadist, jag ska ge dig jag”.⁹⁰ Flyttgubben slår sedan Ola flertalet gånger vilket orsakar smärta på Ola som säger ”aj” efter incidenten medan de andra barnen skrattar åt honom.⁹¹ Det som sker framställs inte som något ovanligt trots att det är en vuxen karaktär som vid upprepade tillfällen slår en av barnkaraktärerna. Vidare är detta ett tecken på att dåtiden accepterade att barn fick motta slag om de inte uppförde sig samt att barnaga först förbjöds 1979, sju år efter kalenderns premiär.⁹²

⁸⁸ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 22, 05:59-06:03.

⁸⁹ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 22, 07:08-07:37.

* Äldre ord för elak, ond och djävulsk. Svenska.se, *Infam*, <https://svenska.se/tre/?sok=infam&pz=1> (Hämtad: 2023-05-02).

⁹⁰ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 21, 05:19-05:26.

⁹¹ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 21, 06:04-06:20.

⁹² Hedenborg, Susanna, ”Barns villkor och uppfattningar om barn i Sverige” i *Barndomshistoria* av Heywood, Colin, 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur AB, 2019, s.277.

Vidare finns det en tendens till en globaliserad närvaro när Su-San, en flicka till synes jämnårig med Snucke, ritar flyttfåglar i papper som hon sedan kastar ut från fönstret och säger: ”Nu ska julfåglarna ut och flyga, de ska flyga långt bort till andra länder, till alla barn som är hungriga och sjuka, [hon kastar ut papperna] flyg långt bort till Afrika och var ni vill”.⁹³ Detta tyder på att blicken riktades långt bort ifrån Sverige och man började intressera sig för *tredje världen* som med tiden allt mer blev en beteckning på de länder som låg efter i den ekonomiska utvecklingen och väckte frågor, framför allt inom den yngre generationen.⁹⁴ Det visar på barns medvetenhet om människors olika levnadsförhållanden i världen.

Under kalenderns gång träffar Snucke en mängd olika personer, majoriteten är i vuxen ålder. Han porträtteras som en orädd och framåt person som värnar om att människorna i höghuset ska må bra. Dock uppmanar hans mamma honom: ”Du får inte gå in till vilt främmande människor, du vet vad jag har sagt, det kan finnas en massa egendomliga människor”.⁹⁵ Å andra sidan medger hon att det är en snäll tanke av honom. En äldre tant berättar för Snuckles mamma att: ”Det är en så förtjusande pojke. Han är så trevlig. Han var så go´ när han kom med sin stjärna, inte sant? Och sen har han så rara och trevliga vänner också”.⁹⁶ Snucke får tillika flera komplimanger. I ett av de sista avsnitten säger brevbäraren att:

Snucke håller på att bli berömd och beryktad i hela Höjden här. Folk förknippar honom med saker och ting och att allting har blivit så mycket gladare här på sista tiden. Han har gåvor den grabben.⁹⁷

Det visar sig att Snucke blivit en samlande länk för de som bor i höghuset. Genom att Snucke gjort sin färd genom alla husets våningar har det lett till att invånarna har börjat prata med

⁹³ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 18, 15:20-15:31.

⁹⁴ Andersson & Östberg, 2013, s.162.

⁹⁵ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 2, 09:39-09:47.

⁹⁶ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 18, 05:50-06:02.

⁹⁷ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 22, 04:08-04:25.

⁹⁸ Stillbild på Höjden-invånarna, avsnitt 24, 15:10 & avsnitt 25, 11:40 i *Barnen i Höjden*, 1972.

⁹⁹ Stillbild på höghuset Höjden, avsnitt 14, 12:58 i *Barnen i Höjden*, 1972.

varandra och blivit mer enade. Det visar sig inte minst när Fastighetskontoret kommer med en grävskopa för att forsla bort Snuckes planterade buske vid entrén till höghuset. Brevbäraren säger att:

Samtidigt som jag delar ut posten i Höjden så passar jag på att göra en folkomröstning. Det här är resultatet: ”Gillar Snuckes buske”, 193 stycken. ”Gillar inte Snuckes buske”, 2 stycken [...] ”Inte hemma”, 42 stycken.¹⁰⁰

Snucke erhåller en hjältestatus där majoriteten är av åsikten att hans buske ska få vara kvar. De står med plakat som säger ”Ner med värden”, ”Snucke har rätt” och ”Detta är Höjden”. De skriker ”Leve Snucke” och kastar honom i luften och jublar.¹⁰¹ Det som sker är att Snuckes åsikter tas på allvar och folk lyssnar på vad han har att säga. Han blir något av en hjälte i grannskapet vilket går i linje med Cunninghams syn på att barn, ju närmare modern tid vi kommer, innehar en mer framträdande position där deras ställning karaktäriserats av större inflytande och att deras synpunkter fått mer tyngd.¹⁰²

Som ovan nämnt möter Snucke, under kalenderns gång en mängd nya bekantskaper, vilket överensstämmer med Jansons karaktärisering av 1970-talets barnprogram. Hon belyser att det inte var ovanligt att barnkaraktärerna sökte sig till personer utanför familjen vilket Snucke gör i princip i varje avsnitt. Det är först och främst brevbäraren som blir en god vän till honom, vilket även kan relateras till Janson som menar att det var vanligt att barnkaraktärerna fann vänner i vuxna karaktärer.¹⁰³ Vidare menar Rydin på att 1970-talets barnprogram prioriterade att skildra vardagsrealismen¹⁰⁴ vilket till viss del går att finna i denna julkalender, men den bör primärt betraktas om en romantiserad version av barns liv vilket utmanar den bild som brukar ges av tidens barnprogram.

Efter att ha tagit del av dåtidens press ovan, går det att uppmärksamma julkalendern som samhällskritik och att den inte uppfattades som helt realistisk. Det går därav att se denna julkalender som något mer romantiserande än vad 1970-talets barnprogram oftast brukar beskrivas. Dock skildrade den ändå en stundvis problematisk tillvaro och mörkare drag, som våld och girighet och innehåller därav både drag av realism och romantisering. Inte minst den

¹⁰⁰ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 24, 10:18-10:39.

¹⁰¹ *Barnen i Höjden*, 1972, avsnitt 24, 14:38-14:50.

¹⁰² Cunningham, 2005, 202–203.

¹⁰³ Janson, 2014, s.214–216.

¹⁰⁴ Janson, 2014, s.205.

negativa responsen kan ses som aktualiserande av de motsättningar som fanns kring dessa olika syner på barndomen, oskuld och barnens behov. Kritikern önskade att julkalendern skulle spegla den idylliska och trygga barndomen, vilket den till viss del gör eftersom barnen inte upplever några större prövningar där de lever i sin relativt skyddade tillvaro och allt slutar lyckligt. Av den anledningen är det inte otänkbart att kalendern upplevs som romantiserande för att den prioriterar att förenkla dess budskap och skapa en stereotypisk bild. Barnen skyddas på ett vis från den grymma världen där de lever isolerat i höghuset utan att uppleva några större prövningar och anspelar därför på Natovs teori kring att barndomen ska vara en skyddad plats.¹⁰⁵

Snuckles ambition under hela kalendern är att leta efter den som har tappat julstjärnan och i samband med det har han ett intresse av att lära känna de grannar som han tidigare inte mött. Han bemöts på ett respektfullt sätt av de allra flesta som låter honom komma in i de olika lägenheterna. Snucke och hans mamma har en nära relation, vilket pekar emot Stearns syn på att uppdelningen mellan föräldrar och barn till viss del blivit större.¹⁰⁶ Samtidigt uppmärksammas de vuxnas roll i Snuckles liv där de erhåller en framträdande position vilket kan fördjupa Stearns syn om att barndomen blivit en mer avskild plats i livet.¹⁰⁷ I Snuckles fall blir det att hans relation till andra vuxna är stor och att uppdelningen mellan barndomen och de vuxnas värld i det fallet reduceras när barn och vuxna umgås kontinuerligt.

Sammanfattningsvis är skildringen av barnen i *Barnen i Höjden* en tydlig indikation på att barnen ska stå upp för sig själva. Snucke är tillmötesgående mot de vuxna han träffar och visar en stor nyfikenhet inför att möta andra människor. Dock, som kritiken ovan visar på, uppfattades kalendern som inte helt verklighetstrogen och bilden av barnen kan till viss del vara förvrängd för att framhäva en annan bild av verkligheten. Barnens hårda attityd kan ses som en reaktion mot samtiden då barnen, av kritiken att döma, var mer tillbakadragna och uppmuntrades till att ta en större plats. Vidare skildras barndomen som en period i livet då uppdelningen mellan vuxna och barn är relativt otydlig då de genom seriens gång interagerar med varandra. Därtill visar den en tydlig motsättning kring den romantiska respektive den realistiska synen på barndom då den bär spår av båda.

¹⁰⁵ Natov, 2003, s.10.

¹⁰⁶ Stearns, 2021, s.152–154.

¹⁰⁷ Stearns, 2021, s.156.

3.3 Julpussar och stjärnsmällar (1986)

Synopsis: Kalenderns handling kretsar till en början kring konstnären Paul som går till en konstaffär och säljer en tavla i tron om att det är en kopia av den kände konstnären ”Rubens”. Dock visar det sig att de som köpt tavlan är bedragare och kommer att sälja den vidare som en äkta ”Rubens” och gå med stor vinst. Paul beslutar sig för att stjäla tillbaka tavlan och flyr sedan med frun Gloria och dottern Erika till sin barndoms by Busnäs i Dalarna, med tjuvarna hack i häl. Där bor caféägaren Marianne med sin son Jesper. Flickan Emilie bor även där, men endast under december månad för att få uppleva en jul på landet. Erika, Jesper, Emilie och de andra barnen i byn håller till en början distans till varandra, men så småningom lär de känna varandra och upplever en mängd olika äventyr under veckorna fram till jul.

Julpussar och stjärnsmällar sändes från den 1 december till den 24 december 1986. Inför premiären uttalade sig Ingrid Dalunde, projektledare för julkalendern, att den är en ”modern saga om vår nutidstillvaro sedd med barnaögon.”¹⁰⁸ Det fanns därav en stark vilja att förankra en realistisk ton i julkalendern, men samtidigt åt sagohållet där det verklighetstroga ibland får ge vika. I Aftonbladet fick allmänheten komma med korta recensioner där den fick blandade omdömen. Victoria, 9 år, skrev: ”Allt var bra och jag ska fortsätta titta på årets julkalender” och Stellan, 61 år, tyckte att: ”Det var en trevlig julkalender, även om det kanske gick lite för våldsamt till på slutet”. Några andra var Kristina, 72 år, som ansåg att den var: ”Sämsta skit jag någonsin sett” och Magnus, 15 år, skrev: ”Jag tror att den passar bättre för lite större barn. De små kanske tycker att det är för krångligt och otäckt”.¹⁰⁹ Sammanfattningsvis ansågs den vara stundtals våldsam och svår att följa i handlingen, dock blev underrubriken till artikeln: ”Aftonbladets läsare gav Julkalendern bra betyg” och vilket blev det sammanlagda omdömet.

¹⁰⁸ Gentele, Jeanette, ”Busnäs i julkalendern”, *Svenska Dagbladet*, 1986-11-28.

¹⁰⁹ ”Spännande och rolig: Aftonbladets läsare gav Julkalendern bra betyg”, *Aftonbladet*, 1986-12-02.

De tre huvudkaraktärerna, Emilie, Jesper och Erika, blir under seriens gång bekanta med varandra och i sista avsnittet är de bästa vänner. Emilie, gissningsvis i åldern 5–7, åker, som ovan nämnt, till byn för att uppleva en jul på landet. Under resan dit säger hon:

Jag vill inte åka till Busnäs [...] Jag vill inte träffa Marianne och Jesper, förresten får man nog inga julklappar där [...], men helst av allt vill jag ha en mamma. En riktig mamma som alla andra barn har.¹¹²

Av citatet ovan går det att konstatera att hon är missnöjd med sin situation och att hon önskar sig tryggheten i att ha en mamma. I de inledande avsnitten känner hon en stor ensamhet, men upplever snart en nyfikenhet inför sin nya tillvaro. Hon kommer bra överens med en äldre man i byn, *Generalen*, och de leker krig med tennsoldater och blir bra vänner.¹¹³ Hon visar sig kunna kommunicera med utomstående vuxna. Det visas inte minst när hon bjuder en annan av de vuxna karaktärerna på kaffe och konverserar utan problem.¹¹⁴ Det kan relateras till Janson som menar på att avsaknaden av kärnfamiljen, som i Emilies fall, inte sällan skildrades och där utomstående vuxna kunde ha en mer framträdande roll i barns liv.¹¹⁵ Intressant i detta fall är att Janson beskriver att avsaknaden av kärnfamiljen var framträdande på 1970-talet, dock pekar denna julkalender på att kärnfamiljen även kunde vara frånvarande i skildringen av barn under 1980-talet.

Vidare skildras Emilie som en karaktär med ett stort initiativtagande. Hon vill vara med när de äldre barnen hittar på olika aktiviteter och det är hon som bland annat sätter i gång bakandet av saffransbullar.¹¹⁶ Emilie är också en omtänksam person som inte är rädd för att ta

¹¹⁰ Stillbild på Emilie, avsnitt 15, 07:37 & Jesper, avsnitt 20, 11:24 i *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986.

¹¹¹ Stillbild på Erika, avsnitt 6, 04:11 & Erika och busligan, avsnitt 5, 04:10 i *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986.

¹¹² *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 1, 00:49-01:38.

¹¹³ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 4, 11:14-12:52.

¹¹⁴ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 8, 06:30-07:02.

¹¹⁵ Janson, 2014, s.214.

¹¹⁶ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 11. 17:32-18:29.

sig an svåra uppgifter. När en av de vuxna karaktärerna vinner den årliga skidtävlingen får denne en späddgris som förstapris. Emilie, som redan fattat tycke för grisen, stjal tillbaka den och ägnar resten av kalendern åt att mata, gå ut och ta hand om den.¹¹⁷ Dessvärre upptäcker Marianne grisen och går bärsärk och markerar att Emilies beteende inte är acceptabelt.¹¹⁸ Angående Emilies föräldrasituation avslöjas det att Marianne, Jespers mamma, är förälder till Emilie och att fadern försvann när hon var nyfödd.¹¹⁹ Rydin pekar på att barnkaraktärerna inte sällan skildrades som starkare än de vuxna; som överlevare vilket också är fallet när det gäller Emilie.¹²⁰ Hon känner en stor ensamhet till en början men visar sig stark i sin problematiska tillvaro och anpassar sig relativt snabbt och börjar trivas med de andra barnen.

Jesper, gissningsvis i åldern 13–15, skildras som en blyg och omtänksam person som har ett intresse av uppfinningar. I början är han relativt tillbakadragen men när hans mamma Marianne drabbas av gallsten och tvingas åka in till sjukhuset får han ta på sig ansvaret över Emilie och caféet.¹²¹ Till en början är han nedtyngd av uppgiften men vänjer sig alltmer med tanken och får snabbt stöttning av Erika och Emilie samt de andra barnen i byn. Vid bakandet av saffransbullarna hjälps alla åt vilket beskrivs i Erikas brev:

Emilie hade lagt så mycket jäst i degen så vi fick baka hela dagen. [...] Sen sålde vi hundratals bullar i hela byn. Alla hjälpte till, vi hade faktiskt jättekul. [...] Men sen hände något mycket konstigt när vi kom till slottet för att lämna bullar. Då fick jag syn på pappas tavla. Jag begriper inte hur den hamnade där, men någonting konstigt är det.¹²²

Ur citatet ovan får vi veta att Erika upplevde saffransbullbaket som något roligt och hon kände en samhörighet med de andra barnen. Citatet visar även på att Erika har en nyfikenhet och uppmärksamhet när det kommer till hennes pappas tavla, som hamnat på slottet i byn eftersom en av tjuvarna sålde den till *Patronen* som bor där. Under de nästkommande avsnitten tar Erika, Emilie och Jesper saken i egna händer och smyger sig in på slottet och tar tillbaka tavlan.¹²³ Deras handlingar innebär att de gör inbrott och tar en tavla som inte är

¹¹⁷ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 10.

¹¹⁸ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 19, 02:32-02:54.

¹¹⁹ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 24, 08:28-08:31.

¹²⁰ Rydin, 2000, s.347.

¹²¹ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 6, 12:02-12:56.

¹²² *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 13, 00:55-02:04.

¹²³ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 15.

deras, två handlingar som i sig inte är lagliga. Ändock bestämmer de sig för att verkställa planen vilket visar på att de är modiga och beredda på att ta konsekvenserna.

Erika, gissningsvis i åldern 13–15, är en känslostyrd flicka som högst av allt prioriterar att få vara med sin bästa vän Cissi. Dock när familjen tvingas fly Stockholm, och lämna Cissi, brister hon ut i gråt och har svårt att acceptera sin nya tillvaro. Erika har en negativ inställning till byn och i ett brev till Cissi skriver hon:

Kära Cissi, du anar inte vilket ställe jag hamnat på och jag begriper inte vad vi har här att göra. Jag tycker faktiskt synd om pappa som har vuxit upp i den här hålan. Han berättar att han var lika fattig, då som nu. Det känns hopplöst. Det finns ingen bio här och ingen korvkiosk och inget disko. Bara ett gammalt café som ser jätteskumt ut. [...] Här finns knappt några människor och de som finns verkar konstiga. [...] På det där caféet bor det en kille som heter Jesper, han säger att han är uppfinnare och så tittar han på en och ler hela tiden när man pratar med honom. Du skulle skratta på dig om du såg honom.¹²⁴

Ur Erikas brev går det att utläsa att hon inte trivs i Busnäs. Hennes behov av att vara sysselsatt är stort då hon klagat på att det varken finns korvkiosk eller bio. Vidare finns det ett café och andra människor, men Erika ställer sig skeptisk till dem. Behovet av sysselsättning är i sin tur något som den barndomshistoriska forskningen pekat på. Stearns menar på att barns fritid och i sin tur deras behov av underhållning ökat med tiden.¹²⁵ Genomgående är julkalendern en romantiserad version av barnens liv där de, oftast, upplever roliga saker varje dag. Dock finns det mörka inslag i form av ensamhet och sorg som får representera det realistiska. Enligt Natov används ofta det mörka i verk producerade för barn i syfte att visa att barnen inte står ensamma och i sin tur hur de ska hantera problemet.¹²⁶ Samma skildring går att se i denna kalender där barnen upplever bekymmer men lyckas hantera dem.

Erika stöter i sin tur på Jesper och *Busligan*, några av de andra barnen i byn, som ljuger om att de tagit hennes brev och placerat det högst upp i kyrktornet. De retas med varandra och när Erika går in i kyrktornet låser de dörren för henne.¹²⁷ Jesper får skuld känslor på grund av sitt agerande och under nästkommande avsnitt ber han om ursäkt och ger en gråtande Erika en läsk. De båda är ledsna; Erika för att hennes pappa är deprimerad och Jesper för att hans

¹²⁴ *Julpussar och stjärsmällar*, 1986, avsnitt 3, 16:39-18:09.

¹²⁵ Stearns, 2021, s.206–207.

¹²⁶ Natov, 2003, s.259.

¹²⁷ *Julpussar och stjärsmällar*, 1986, avsnitt 5, 05:34-05:45.

mamma ligger på sjukhus.¹²⁸ Vidare är Erikas familjesituation instabil vilket hon berättar för dem:

Pappa, det är faktiskt inget roligt. Mamma och du, ni bråkar, och jag längtar efter Cissi och tjuvarna. De tog tavlan och vi har inga pengar till julklappar och mamma har inget jobb.¹²⁹

Det är med andra ord en dyster situation för familjen, men där pappa Paul säger: ”Det är genom motgångar som man blir en bättre människa”.¹³⁰ Under de sista avsnitten börjar Erikas föräldrar att fundera på att flytta tillbaka till Stockholm. Erika ställs därefter inför ett svårt val; ska hon flytta tillbaka till Stockholm för att kunna vara med sin bästa vän Cissi eller vill hon stanna kvar bland sina nyfunna vänner? Samtidigt har Cissi kommit på besök och hon och Jesper turas om att försöka övertyga Erika om att stanna respektive flytta.¹³¹ Erika väljer slutligen att stanna i Busnäs med Jesper och Emilie vilket visar prov på en snabb omställning.

Vidare är det möjligt att upptäcka ett genomgående mönster i de tre huvudkaraktärernas porträttering; alla tre utsätts för någon typ av prövning där Erika och Emilie försöker anpassa sig till en ny miljö och Jesper får ta på sig ett stort ansvar för att upprätthålla sin mammas caféverksamhet. Likt vad Rydin skriver om att barnkaraktärerna under 1980-talet utsattes för prövningar, men att det sedan övergår till ett lyckligt slut som präglas av harmoni och trygghet.¹³² Den tematiken går att finna i *Julpussar och stjärnsmällar* eftersom sista avsnittet avslutas i dur och de tre huvudkaraktärerna genomgår en förändring till det bättre. De blir mer extroverta och har ett annat tilltal mot varandra och, som nämndes i synopsen, att de blir bästa vänner vilket är en stor skillnad mot hur det var i de inledande avsnitten av kalendern.

Sammanfattningsvis skildras barnen i *Julpussar och stjärnsmällar* med variation i förhållande till tidigare kalendrar. De tre huvudkaraktärerna upplever tre vitt skilda barndomar vilket visar på att samtiden uppmuntrades till att presentera komplexiteten i barndomen. Fastän Erika och Emilie, till en början, inte trivs i byn anpassar de sig snabbt vilket visar på att föreställningen om barn är att de ska visa sig starka i nya situationer. Jesper i sin tur får visa upp vuxna egenskaper när han tar över ansvaret för sin mammas café. Vidare är barnen även modiga och

¹²⁸ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 7, 03:47-04:00.

¹²⁹ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 9, 09:41-10:01.

¹³⁰ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 9, 10:12-10:15.

¹³¹ *Julpussar och stjärnsmällar*, 1986, avsnitt 20.

¹³² Rydin, 2000, s.278.

driftiga till att hålla sig sysselsatta och umgås med varandra. Barnens relation till vuxna är mer uppdelad, i relation till föregående kalendrar, då de inte spenderar speciellt mycket tid med varandra. Vuxenvärlden målas upp som något avlägset medan barndomen skildras som en separat tid i livet.

3.4 Håll huvet kallt (1994)

Synopsis: Kalendern handlar om Eddie som åker till Lysekil för att bo med sin faster Soffan och hennes man Malkolm under december månad medan hans pappa Lennart är inne på ett behandlingshem för att rehabilitera sig från sin alkoholism. Hans storebror Anders bor i sin tur hos sin lärare i Göteborg. Med sig har Eddie sin lilla vattensköldpadda Maxon Jaxon som bor i en liten glasburk. I Lysekil lär han känna den jämnåriga flickan Johanna och de kommer, efter ett tag, bra överens och ägnar mycket tid tillsammans veckorna fram till jul.

Håll huvet kallt sändes från den 1 december till den 24 december 1994. Reaktionerna i Aftonbladet kretsade huvudsakligen kring omnämmandet av alkohol och droger. Gunilla, 40 år, skriver:

”Håll huvet kallt” är bra på grund av att det handlar om en människa som vill sluta dricka. Det är överhuvudtaget inga föräldrar som tänker på hur mycket de dricker. Och nu till jul, många familjer bygger upp hela sin tillvaro och sin ledighet på vilken sprit de ska ha. Det är nog många människor som skäms när de ser hur den här pappan ska åka i väg och sluta dricka öl.

I samma artikel skriver signaturen ”En som inte tycker om narkotika” att:

”Eddie” handlar om två små gossar i Göteborg som sitter på bussen och den ena säger ”passa dig för kokain” och den andra säger ”Men en liten kan man ju ta...” Är det lämpligt att visa för barn? Jag tycker det är hemskt. Är det knarklangare som producerar det här?¹³³

Därutöver fick julkalendern bra recensioner som visade på att den var rolig och underbar. Maud, pensionär, skriver till Viveca Lärn, manusförfattarinnan, att:

[...] Vi är så glada att du finns och det här underbara programmet. Själv är jag också ett maskrosbarn*, så jag förstår tankar och händelser. Helt underbart.

¹³³ ”För mycket öl-för få tomtar”, *Aftonbladet*, 1994-12-02.

*Maskrosbarn är barn som lever under svåra förhållanden hemma, men som lär sig hantera problemen.

Nationalencyklopedin, *maskrosbarn*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/maskrosbarn> (hämtad 2023-04-21).

Av ovan citat går det att konstatera att innehållet kring droger, som i själv verket bara nämns en gång, samt alkohol var något som allmänheten inte bara såg positivt på. Å andra sidan fanns det positiva ordalag till att skildra ett maskrosbarn och att ge föräldrar en tankeställare kring hur mycket de dricker. Det finns därav en motsättning mellan den romantiska och realistiska synen på barndomen. Detta kan relateras till Natovs beskrivning av de olika idéerna kring oskuldsfullhet, dels att barndomen ska vara en skyddad period i livet, dels att barnen under sin barndom ska exponeras för verkligheten.¹³⁴ Av recensionerna att döma utmanas den romantiska barndomssynen av den mer realistiska synen som reflekteras i julkalendern som framlägger Eddies pappas alkoholism och porträtterar Eddie som maskrosbarn.

Huvudkaraktärerna, Eddie och Johanna, är till stor del olika varandra. Eddie, 7 år, porträtteras som en finurlig och betänksam ung pojke; saker som sägs till honom tar han väldigt bokstavligt. När hans pappa, i första avsnittet, säger åt Eddie att ”Håll huvet kallt” agerar Eddie genom att doppa sin basker i bäcken för att sedan sätta den på huvudet och på det viset hålla huvudet kallt.¹³⁷ Detta är i sin tur en handling som upprepas vid ett flertal tillfällen under julkalenderns gång vilket bidrar till att Eddie betraktas som en något udda person med ett beteende som inte hör till vanligheten. Stundtals skrattar folk åt hans beteende, men Eddie bryr sig inte utan fortsätter sin säregna stil. I sin avslutning pekar Janson på att barnkaraktärerna från 1970-talet och framåt, har utvecklats till att bli mer kaxiga, kompetenta och ideala.¹³⁸ Till viss del går det att se i Eddie, han är kompetent på sitt eget vis men det bör tilläggas att han framstår som annorlunda i förhållande till de andra barnen i serien.

¹³⁴ Natov, 2003, s.10 & 140.

¹³⁵ Stillbild på Eddie, avsnitt 3, 02:52 & Johanna, avsnitt 11, 10:23 i *Håll huvet kallt*, 1994.

¹³⁶ Stillbild på Eddie, Anders och pappan, avsnitt 1, 06:25 & Eddie och Johanna, avsnitt 8, 08:57 i *Håll huvet kallt*, 1994.

¹³⁷ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 1, 08:01-08:08.

¹³⁸ Janson, 2014, s.214.

I ett avsnitt tror Eddie att månen har ramlat ner i vattnet vilket gör honom orolig.¹³⁹ I själva verket är det en manet som ligger i vattnet, vilket styrker Eddies roll som en något avvikande och filosoferande pojke. Vidare har han en liten sköldpadda, Maxon Jaxon, som han förvarar i en glasburk vilket även det observeras som en egenartad företeelse. Sköldpaddan får rollen som Eddies vän, någon han kan prata med i sin ensamhet. Vid ett tillfälle säger han:

Lilla Maxon, det ser mörkt ut det här. Du har ingen mamma och jag har ingen mamma. Du har ingen pappa och min pappa är långt borta och lär sig att inte dricka öl.¹⁴⁰

Eddies familjesituation beskrivs som ovanlig och Eddie säger vid upprepade tillfällen att han inte vill åka till Lysekil: ”Varför måste vi åka till alla de här ställena, kan vi inte vara här i stället?”.¹⁴¹ Återigen, som i de två tidigare julkalendrarna, är den bristande kärnfamiljen närvarande vilket Janson skriver om när det gäller 1970-talets barnprogram.¹⁴² Bevisligen är den tematiken även återkommande under 1990-talet då Eddies mamma är död, hans pappa är frånvarande på grund av sin alkoholism och hans bror bor på ett annat ställe. Den trygghet och harmoni som enligt Rydin karaktäriserade barnprogrammen från 1980-talet och framåt syns till viss del en bit in i kalendern.¹⁴³ Eddie blir förvisso en utsatt individ när han lämnar sin pappa, bror och hemstad för att åka i väg och bo hos en släkting, som han till synes inte har en nära relation till. Han finner sig dock i sin nya situation och kalendern slutar lyckligt. Det visar på en föreställning om att barn har förmågan att hantera jobbiga situationer och gå vidare. Trots att Eddie upplevs som vilsen i sin nya livssituation anpassar han sig och ser med tiden Lysekil som sitt hem och denna förändring sker under enbart några veckor.

När det gäller Eddies pappas alkoholism är Eddie medveten om vad den innebär, vilket han även uttrycker själv när han kommer fram till Lysekil:

Soffan är min faster, jag ska bo hos henne. Min pappa är på ett hem där man lär sig att inte dricka sprit och Anders, min storebror, han ska få tandställning; en sån som Arnold [Schwarzenegger] har.¹⁴⁴

¹³⁹ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 20, 11:40-11:54.

¹⁴⁰ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 3, 13:04-13:18.

¹⁴¹ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 1, 04:43-04:50.

¹⁴² Janson, 2014, s. 214.

¹⁴³ Rydin, 2000, s.278.

¹⁴⁴ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 3, 02:36-02:45.

Ur citatet ovan går det även att se tecken från samtiden att det blivit en mer globaliserad värld eftersom Anders refererar till kroppsbyggaren och skådespelaren Arnold Schwarzenegger som vid tiden var återkommande i populärkulturen, inte minst i *Terminator*-filmerna.¹⁴⁵ Vidare går det även att se tecken, i form av pappans alkoholism, att folkhälsan till viss del försämrats, vilket karaktäriserade perioden under tidigt 1990-tal i samband med den ekonomiska krisen och dess efterföljande arbetslöshet.¹⁴⁶

Eddies storebror, Anders, påminner honom, angående pappans alkoholism, vid flertalet tillfällen: ”Det viktiga är att du inte får säga något som gör honom upprörd eller orolig för då tar han en bärs och då är det kört och sen tar han åtta bärs till, hajar du?”.¹⁴⁷ Därtill pratar även Eddie direkt till sin pappa om alkoholismen då Eddie säger: ”Anders har sagt att om man har det svårt så ska man inte säga det till dig för då kan du börja sprita igen.”¹⁴⁸ Det går att se en inneboende rädsla över att pappan ska börja dricka alkohol igen men där Eddie visar sig stark och har, för sin låga ålder, en förståelse för pappans missbruk. Rydin skriver om att barnkaraktärerna under 1980- och 1990-talet ofta porträtteras som självständiga och starka och när det gäller en realistisk skildring speglas ofta en problematisk tillvaro.¹⁴⁹ Eddies liv karaktäriseras som problematiskt, och en barndom som inte hör till vanligheten. Därav går det av Natovs teorier se att kalendern vill visa upp en alternativ barndom och att barn som tar del av berättelsen sedan kan relatera till denna och inte känna sig ensamma i sin situation.¹⁵⁰

Johanna, 7 år, är en bestämd och nyfiken flicka som tidigt intresserar sig för vem Eddie är. Hon frågar: ”Vad är du för en?” varvid Eddie svarar: ”Skit i det du”.¹⁵¹ Det är en hård jargong dem emellan och de är inte rädda för att reta varandra. Eddie berättar därefter för Johanna var han bor; han pekar på ett slumpmässigt utvalt hus och det hinner gå lång tid innan Johanna förstår att han ljög och Eddie ber om ursäkt.¹⁵² När lögnen avslöjas får Eddie skuldskänslor

¹⁴⁵ Nationalencyklopedin, *Arnold Schwarzenegger*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/arnold-schwarzenegger> (hämtad 2023-04-25).

¹⁴⁶ Andersson & Östberg, 2013, s.370.

¹⁴⁷ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 15, 08:35-08:42.

¹⁴⁸ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 12, 06:57-07:04.

¹⁴⁹ Rydin, 2000, s.318.

¹⁵⁰ Natov, 2003, s.159.

¹⁵¹ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 4, 03:10-03:18.

¹⁵² *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 12, 09:22-09:31.

vilket visar på att det är ett oönskat beteende för ett barn att ljuga. Vidare är Johanna inte rädd för att säga åt de vuxna när hon inte delar deras åsikter. Gubben Gränsemyr håller på med en namninsamling för att den årliga julmarknaden inte ska äga rum, då säger Johanna: ”Släng dig i väggen, julmarknaden är ju helkul!”.¹⁵³

I både Johannas och Eddies fall är det möjligt att observera en stor frihet. De har en stor mängd fritid där de inte styrs av vad de vuxna säger utan de gör vad de vill. Stearns pekar på att fritiden alltmer blivit en väsentlig del i barns liv och att barn gärna håller sig sysselsatta vilket syns hos både Johanna och Eddie.¹⁵⁴ De är inte sällan ute hela dagarna och leker och när de inte gör det är de hemma och är aktiva med något annat. Att vara sysslolös är därav inte något som karaktäriserar barn för tiden vilket visar på att barn uppmuntrades till att ägna tid åt att vara sysselsatta. Dock bör det tilläggas att kalendern inte ger några indikationer på att barnen går i skolan, vilket medför att barnkaraktärernas porträttering präglas ännu mer av att ägna tid åt lek och fritid.

Sammanfattningsvis skildras barnen i *Håll huvet kallt* som framåtsträvande individer. Eddie är ett barn som bor i en annorlunda familj som genomgår förändringar när kalendern inleds. Han tycker att det är jobbigt, dock visar han sig stark och klarar av omställningen. Samtidigt skildras han som en originell person som tänker mycket för sig själv. Det finns en tydlig ambition att visa upp en barnkaraktär som avviker från det konventionella och därtill skildra en barndom som inte hör till vanligheten. Synen på barndomen är att den ska vara en avskild tid i barnens liv där de ska få vara fria individer och umgås med sina vänner.

¹⁵³ *Håll huvet kallt*, 1994, avsnitt 6, 10:38-10:50.

¹⁵⁴ Stearns, 2021, s.152–154.

4. Diskussion & slutsatser

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur barn, historiskt sett, har porträtterats i fyra av SVT:s julkalendrar; detta för att undersöka hur föreställningen av barn och barndom utvecklats i Sverige under perioden 1969–1994. I föregående avsnitt har resultatet och tillhörande analys presenterats kronologiskt där respektive julkalender har ett eget avsnitt. Nedan kommer studiens resultat att diskuteras i förhållande till frågeställningarna för att således kunna dra slutsatser. De olika frågeställningarna kommer att besvaras i tur och ordning och avslutas med huvudfrågeställningen: Vilken utveckling av synen på barn och barndom reflekteras i porträtteringarna av barn i SVT:s julkalendrar från åren 1969, 1972, 1986 och 1994? Därefter följer några sista ord kring utvärderingen av undersökningen samt hur den kan kompletteras och vidareutvecklas.

Synen på barndomen, inom studiens tidsperiod, präglas av en stor frihet och kravlöshet där fritiden och lekfullheten är central. Förändringen har visat sig genom att barnkaraktärerna och deras tillvaro skildrats som mer komplexa. Herman skildras som ett barn utan någon problematik eller mörker. I jämförelse går det att karaktärisera Erika, Emilie och Eddie som karaktärer som skildras med en större variation där deras liv inte alltid framställs som ljusst. Variationen i synen på barndom skildras å ena sidan som harmonisk och trygg medan den i andra fall skildras som svår och med tydliga mörka drag. Det i sin tur, visar på en förändring med tidens gång och att man velat uppvisa barndomens komplexitet och blottlägga att barndomar kan se olika ut samt att den romantiserade barndomen, som var dominant tidigare, inte var representativ i relation till verkligheten. Därutöver kan de kulturella produkterna, i detta fall julkalendrarna, visa på att barn har ett behov att bli exponerade för komplexitet och mörker.

Samtidigt är det, i relation till julkalendrar, viktigt att ha genren i åtanke. Traditionen att årligen visa en julkalender, primärt till barnpubliken, bygger på en längtan och spänning fram till julafton som är årets höjdpunkt för många barn. Det går i sådana fall att konstatera att det ligger i julkalenderns natur att inte skildra för mörka barndomar då kalendrarna ska mynna ut i en positiv stämning när sista avsnittet sänds. Det bör beaktas som ett av julkalendrarnas kriterium som inte kan frångås. Därutöver måste Sveriges television, avsändaren, ha i åtanke att den primära målgruppen är barn och är nödgade att visa sådant som anses lämpligt för barn. Av den anledningen går det att tänka sig att skildringen av

barndom är förenklad och avskalad för att passa genren vilket medför att julkalendrarna, som studien visar, inte alltid går i linje med tidens föreställningar kring barn och barndom. Enligt pressens reaktioner fanns det stundtals gånger då julkalendern innehöll fenomen som inte ansågs platsa i ett program avsett för barn. Det kan i sin tur belysa hur julkalenderns skildringar kunde utmana den romantiska synen på barndom.

Enligt den tidigare forskningen av synen på barn och barndom har den, enligt Cunningham, kännetecknats av att barnens ställning blivit starkare. Barnen har ju närmare modern tid vi kommer fått en mer framträdande position i och med att deras åsikter alltmer börjat tas på större allvar. I relation till julkalendrarna har samtliga av de barnkaraktärerna som nämnts i denna uppsats haft centrala positioner där de fått vara med och påverka. Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att julkalendrarna i denna undersökning har barnkaraktärer i huvudrollerna och det som skildras sker ur deras perspektiv och det är genom dem publiken upplever handlingen. Därutöver har barnens, enligt Stearns, behov av och rätt till makt och frihet fått ett större utrymme vilket mycket väl reflekteras i denna studies julkalendrar. Deras handlingsutrymme och deras auktoritet är närvarande i samtliga av de fyra kalendrarna och får betraktas som en strävan om att barnen ska få utlopp för sina intressen och att föräldrarna i sin tur ska bejaka dem.

Vidare menar Stearns på att barns glädje prioriterats högt vilket sedan mynnat ut i att deras fritid och aktivitet ökat. I julkalendrarna går det att observera att barnens glädje är en tematik som varit central men å andra sidan har barnen även skildrats med en komplexitet vilket medfört att barnen även kan ge utlopp för känslor åt det andra hållet, som exempelvis ensamhet och nedstämdhet. Det gäller framför allt de barnkaraktärerna som skildrats i en problematisk barndom där föräldrarna varit frånvarande och barnen givit uttryck för dysterhet och osäkerhet. Barndomen har därutöver blivit en mer särskild period i livet som avskilts från vuxenvärlden. Den tendensen reflekteras till viss del i denna studies julkalendrar. I de två tidiga julkalendrarna går det konstatera att de vuxna är närvarande på ett annat sätt än i de två senare. Barndomen skildras om en isolerad tid i barnens tillvaro där de vuxna sällan medverkar.

I förhållande till hur studiens tidsperiod har karaktäriserats inom historieforskningen går det att betrakta både likheter och skillnader. Generellt har perioden erhållit stämpeln av att vara en reformerande tid; från den trygga välfärdsstaten, via kritiken av den och

ekonomiska kriser fram till 1990-talet när globaliseringen och arbetslösheten präglade samhället. Utvecklingen avspeglas till viss del i julkalendrarna. ”Herkules Jonssons storverk” skildrar det stabila välfärdssamhället och likaså ”Barnen i Höjden”, om än med en viss kritik som det redogjordes för i analysen. Vidare går det att se en oro och en ökad komplexitet av vardagen i ”Julpussar och stjärnsmällar” och ”Håll huvet kallt”. Som tidigare nämnt kan Eddies pappas alkoholism ses som en reaktion på krisen på 1990-talet då folkhälsan upplevde en nedgång. Det går att observera en utveckling mot en större medvetenhet kring barnens situation under denna studies tidsperiod samt barnens utökade rättigheter.

Studien har även bidragit till barnprogramsforskningen där julkalendrarna till viss del gått i linje med vad forskningen tidigare pekat på, men i samband med djupdykningen i ett mer utforskat källmaterial kan resultaten även kompletteras med nya upptäckter. 1970-talets barnprogram som tidigare och fortfarande karaktäriseras som ett decennium när vardagsrealismen var framträdande i barnprogramsutbudet kan här visa på att så inte riktigt var fallet i en av julkalendrarna. ”Barnen i Höjden” visar på att den romantiska skildringen ändå lyser igenom och i sin tur att den julkalendern inte sticker ut i att vara mer vardagsrealistisk än vad de två senare, ”Julpussar och stjärnsmällar” och ”Håll huvet kallt”, är. Därav går denna studie emot tidigare forskning då den påvisar att det vardagsrealistiska inte var något unikt för 1970-talet utan att det även var framträdande under nästkommande decennier. Det går även att se att kanalklyvningen innebar att det blev fler barnkaraktärer, i jämförelse med ”Herkules Jonssons storverk”, och att de blev mer nyanserade individer.

Resultatet av den filmanalys av huvudrollskaraktärerna i respektive julkalender som utförts visar på att några karaktärsdrag är återkommande. Nyfikenheten går att hitta i alla karaktärerna; en vilja att utforska världen och lära känna andra människor. Vidare går det att hitta en rättframhet och självsäkerhet. När någon inte håller med någon annan är karaktärerna sällan sena på att uttala sin åsikt. Majoriteten av karaktärerna uppträder med en stor portion stöddighet och självförtroende vilket skildras som en positiv egenskap. Närvaron av kärnfamiljen är sparsmakad; oftast rör det sig, som i fallet med Snucke, Emilie, Jesper, Johanna och Eddie, att barnen endast har en förälder. Därtill är det även vanligt att barnkaraktärerna är syskonlösa. I Snuckles, Emilies och Eddies fall porträtteras deras familjesituation som något dyster men som blir ljusare då barnen finner sig i sin situation och låter optimismen ta över. Barnets ställning gentemot föräldrarna och

vuxenvärlden är att de inte är rädda att säga åt de vuxna när de inte håller med.

Överhuvudtaget går det inte att observera någon blyghet eller rädsla hos barnkaraktärerna när de möter en vuxenkaraktär som de inte känner. Några av barnkaraktärerna utvecklar dessutom nära vänskaper med vuxna karaktärer vilket inte skildas som onormalt utan snarare som något vanligt; att barn och vuxna kan komma nära varandra på ett vänskapligt plan. Det i sin tur kan berätta något om synen på barn; att uppdelningen mellan barn- och vuxenvärlden inte är särskilt stor och att barn och vuxna kan lära varandra saker.

Utvecklingen av synen på barn och barndom som skildrats i de utvalda julkalendrarna kan till lika delar sägas präglas av kontinuitet som förändring. Från den stöddiga och självsäkra Herman till den introverta och egenartade Eddie finns det många gemensamma drag. Generellt har barnen fått rollen som den kompetenta individen som inte har problem med att konversera med vuxna om viktiga saker där barnen, till stor del, tas på allvar. Det som även varit återkommande i resultaten är att barnen visat sig modiga och orädda att uttrycka sina åsikter. Ett annat genomgående tema är barnens förmåga att vara aktiva. I varje julkalender upplevs de som sysselsatta individer som, efter att de lärt känna andra personer i deras ålder, gärna umgås med andra barn och är ute och leker under dagarna. Med hjälp av Natovs olika föreställningar kring barn och barndomens oskuldsfullhet har analysen kunnat fördjupas och ställt julkalendrarna i ett annat blickfång där innehållet granskats efter om det som utspelas i julkalendrarna drar åt det romantiska eller realistiska hållet. Det har visat sig att ju närmare nutid, desto mer närvarande har det realistiska varit där en mer realistisk och komplex bild av barndomen har visats upp.

4.1 Sista ord

Barn, barndom och barnprogram är tre forskningsfält som är relativt outforskade. Att komma åt barn i historien har varit och är svårt, men med denna uppsats går det att konstatera att det genom rörligt populärkulturellt källmaterial går att komma åt dåtida föreställningar som rör barn och barndom. I en tid då populärkulturen fått ett alltmer större utrymme och större genomslagskraft är det ett material som bör undersökas i större utsträckning. Mer specifikt är källmaterialet som ligger till grund för denna uppsats, tv-julkalendrarna, ett material som sällan syns i forskningen. Detta trots att det dels är ett stort material som varje år utökas, dels att det är ett material som många generationer, i över sextio års tid, tagit del av och som gemene man känner till.

Den teoretiska utgångspunkten som anlagts i denna uppsats; att en kulturell produkt, och inte minst fiktion, bär med sig samtidens föreställningar är något som går att använda i en större utsträckning. Inom ramen för denna kandidatuppsats användes endast fyra av julkalendrarna vilket innebär att det i dagsläget finns över femtio till som är redo att användas inom forskningen. Därtill, som Rydin påpekar, har julkalendrar under historien haft olika teman och där den realistiska endast är en av totalt sju stycken olika. Av den anledningen går det att konstatera att julkalendrarna kan angripas utifrån olika vinklar och inom olika discipliner inom forskningen. Därutöver har populärkulturen det senaste århundradet exploderat och varje år publiceras det nya filmer och tv-serier som möter en stor publik och kan därför, likt julkalendrarna, bära på föreställningar och värderingar som var rådande under dess tillkomst.

Att använda ett rörligt källmaterial har visat sig fungera väl för att utröna föreställningar om hur det dåtida samhällets föreställningar kring barn och barndom sett ut. I vidare studier skulle man kunna bygga vidare på denna undersökning genom att komplettera med fler av de realistiska julkalendrarna. I det fallet skulle slutsatserna kunna åstadkomma en mer heltäckande bild av hur utvecklingen i barnportätteringarna sett ut över en längre tid. Samtidigt skulle det vara möjligt att fokusera på olika åldersgrupper inom barnkategorin när flera barnkaraktärer inkluderas och därefter kunna se en utveckling för yngre och äldre barn. För att fördjupa studien ytterligare skulle man kunna anlägga ett genusperspektiv. Detta för att åskådliggöra om det finns någon skillnad mellan hur barn i de olika könen porträtteras och vad det i sin tur säger om samtiden. Det bör dock tas i beaktning att genre, avsändare och mottagare är viktiga att ha i åtanke för att kunna dra väsentliga slutsatser eftersom de kan påverka de rörliga materialets utformning.

5. Käll- & litteraturförteckning

5.1 Källor

5.1.1 TV-julkalendrar

- *Barnen i Höjden*, produktionsbolag: Sveriges Television, regi: Leif Krantz, manus: Leif Krantz & Olle Mattson, producent: Barbro Francke & Mona Hanning, 1972.
- *Herkules Jonssons storverk*, produktionsbolag: Sveriges Television, regi: Tage Danielsson, manus: Tage Danielsson, producent: Åke Falck, 1969.
- *Håll huvet kallt*, produktionsbolag: Sveriges Television, regi: Filippa Wallström, manus: Viveca Lärn, producent: Lars Dahlqvist, 1994.
- *Julpussar och stjärnsmällar*, produktionsbolag: Sveriges Television, regi: Tomas Löfdahl, manus: Håkan Jaensson & Arne Norlin, producent: Ingrid Dalunde, 1986.

5.1.2. Tidningsartiklar

- ”Adventskalendern i går blev för mycket för TV-tittarna”, *Göteborgs-Tidningen*, 1972-12-11.
- ”För mycket öl - för få tomtar”, *Aftonbladet*, 1994-12-02.
- Gentle, Jeanette, ”Busnäs i julkalendern”, *Svenska Dagbladet*, 1986-11-28.
- Hellbom, Thorleif, ”Julkalendern en mardröm”, *Dagens Nyheter*, 1972-12-23.
- ”Julkalendern olämplig för barn”, *Dagens Nyheter*, 1972-12-13.
- ”Spännande och rolig - Aftonbladets läsare gav Julkalendern bra betyg”, *Aftonbladet*, 1986-12-02.
- Sten, Hemming, ”Adventskalendern - En miss!”, *Expressen*, 1969-12-19.
- Ågren, Britt, ”Herkules storverk - program för alla”, *Dagens Nyheter*, 1969-12-05.

5.2 Litteratur

5.2.1 Tryckt litteratur

- Andersson, Lars Gustaf & Hedling, Erik, *Filmanalys - en introduktion*, Lund: Studentlitteratur AB, 1999.
- Andersson, Jenny & Östberg, Kjell, *Sveriges historia 1965–2012*, Stockholm: Norstedts, 2013.
- Cunningham, Hugh, *Children and Childhood in Western Society Since 1500*, 2:a uppl. London: Longham, 2005.
- Everdahl, Göran, *Kom nu'rå! : barnprogrammen vi minns - eller helst vill glömma*, Stockholm: Max Ström, 2011.

- Forslund, Bengt, *Dramat i tv-soffan : från Hamlet till Svensson, Svensson : svensk tv-dramatik under 50 år*, Malmö: Arena, 2006.
- Gustafsson, Tommy, ”Filmen som historisk källa”: *Historisk tidskrift* 2006:3, s.471–490.
- Hedenborg, Susan, ”Barns villkor och uppfattningar om barn i Sverige” i *Barndomshistoria* av Heywood, Colin, 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur AB, 2019, s.277–317.
- Ivarsson, Westerberg, Anders, Waldemarson, Ylva & Östberg, Kjell ”Det långa 1990-talet” i *Det långa 1990-talet - När Sverige förändrades*, red. Ivarsson, Westerberg, Anders, Waldemarson, Ylva & Östberg, Kjell, Umeå: Boréa, 2014, s.11–33.
- Janson, Malena, *När bara den bästa TV:n var god nog åt barnen: om sjuttitalets barnprogram*, Stockholm: Karneval, 2014.
- Natov, Roni, *The Poetics of Childhood*, New York & London: Routledge, 2003.
- Nordin, Svante, *Sveriges moderna historia*, Stockholm: Natur & Kultur, 2019.
- Rydin, Ingegerd, *Barnens röster: program för barn i Sveriges radio och television 1925–1999*, Stockholm: Stift. Etermedierna i Sverige, 2000.
- Stearns, Peter N., *Childhood in World History*, 4:e upplagan, New York: Routledge, 2021.
- Zander, Ulf, ”Historiekulturella manifestationer – historia i ord, bilder och musik”, i *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning* av red. Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf, Lund: Studentlitteratur, 2014, s.91–175.

5.2.2 Internetmaterial

- Nationalencyklopedin, *Arnold Schwarzenegger*
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/arnold-schwarzenegger> (hämtad 2023-04-25).
- Nationalencyklopedin, *maskrosbarn*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/maskrosbarn> (hämtad 2023-04-21).
- Nationalencyklopedin, *Public service*. <http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/public-service> (hämtad: 2023-04-17).
- Nationalencyklopedin, *Sveriges Television AB*. <http://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sveriges-television-ab> (hämtad 2023-04-17).

- Nationalencyklopedin, *television*. <http://www-nese.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/television> (hämtad 2023-04-26).
- Svenska.se, *Infam*, <https://svenska.se/tre/?sok=infam&pz=1> (Hämtad: 2023-05-02).
- *Svenska tv-historier: Julkalendrar*, Sveriges Television, Producent: Maria Jämtelid, 2016.

Titelsidans bilder

Stillbild på titelsida i *Barnen i Höjden*, Sveriges Television, 1972, avsnitt 7, 00:15.

Stillbild på titelsida i *Herkules Jonssons storverk*, Sveriges Television, 1969, avsnitt 1, 00:14.

Stillbild på titelsida i *Håll huvet kallt*, Sveriges Television, 1994, avsnitt 1, 00:21.

Stillbild på titelsida i *Julpussar och stjärnsmällar*, Sveriges Television, 1986, avsnitt 1, 00:23.